יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט
סעריע „אָרגאַניזאַציע פון דער יידישער וויסנשאַפט", נומער 6

וואָס איז אַזוינס יידישע עטנאָגראַפיע?

(האַנטביכל פאַר זאַמלער)

ווילנע / 1929

די ביזאַהעריקע טעטיקייט פון דער עטנאָגראַפישער קאָמיסיע פון ייוו"א האָט געוויזן, אַז קיין פּאַרטיקע זאַמלער זיינען כמעט ניטאָ; מען דאַרף זיי אויסבילדן. אַ גרויסער טייל קאָרעספּאָנדענץ, וואָס די עטנאָגראַפישע קאָמיסיע האָט געפירט, איז געווען געווענדט טאַקע אין דער ריכטונג פון אויסשולן אירע מיטהעלפער; און טאַקע אויפן סמך פון דער דאָזיקער פּראַקטיק איז צונויפגעשטעלט דאָס איצטיקע האַנטביכל. עס זיינען דאָ גענומען אין אַכט די ספקות, מיט וועלכע די זאַמלער קומען אָפט צו אונדז, און ווי ווייט עס איז מעגלעך צו טון דאָס אין אַ פּאָפּולערער פאָרם און אויף אַ באַגרענעצטן אָרט, האָבן מיר געפּרוווט די שאלות און קשיות פאַרענטפערן, מיר פאַרהאָפן, אַז דאָס ביכל וועט קלערער מאַכן פאַר די אַלטע מיטהעלפער זייער אויפגאַבע און וועט אונדז איינברענגען אויך אַ סך נייע זאַמלער.

די בראָשור איז צונויפגעשטעלט פון נ. וויינינג און ח. כאַיעס ביי דער מיטווירקונג פון מ. וויינרייך.

בנוגע דער טערמינאָלאָגיע פון עטנאָגראַפיע (ז' 24 א"ו) בעטן די צונויפשטעלער נעמען אין אַכט, אַז ס'איז ניט מער ווי אַ פּרווו, פאַר וועלכן בלויז זייביידע טראָגן די אַחריות. עווענטועלע אָנווייזן און תיקונים וועלן מיט דאַנק גענומען ווערן אין אַכט.

פעברואַר 15, 1929.

די עטנאָגראַפישע קאָמיסיע פון דעם
יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט

תיקון־טעות

אויף דער זייט 18 דאַרף אַנשטאָט ש. לעהמאַן: מלחמה־ווערטער זיין:

ש. לעהמאַן: די אייראָפּעאישע מלחמה, אַ זאַמלונג פון יידישע פאָלקס־ווערטלאַך, אנעקדאָטן, רבּנים, בריוו, גראַמען, לידער, מעשׂיות און לעגענדעס, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אין דער צייט פון קריג. „לעבען", העפטען פון צייט צו צייט פאַר ליטעראַטור, קונסט און פובליציסטיק אונטער דער רעדאַק־ציע פון משה שאַלית, פּו די מלחמה־יאָרן I, ווילנע 1922 זייט 5 — 28. — קי"ם ראַמאַן: לידער און גימטריאות, וואָס האָבן אַ שייכות צו דער וועלט־מלחמה, דאָרט זייט 105—108.

וואָס איז אויסן די עטנאָגראַפּיע?[1]

געוויינטלעך איז עס אַזוי, אַז זאַכן, וואָס זייער זיינען אָדער ווערט איז אונדז ניט באַקאַנט, זיינען מיר גוטה גרינגצושאַצן אָדער מיר פאַרזעען זיי אינגאַנצן. דאָס רוב פון אונדזער אינטעליגענץ פאַרשטייט נאָך היינט ניט די וויכטיקייט פון זאַמלען און אויפהיטן די יידישע פאָלקסשאַפונג און קוקט מיט אַ ביטול אויף אָט דער אַרבעט. ביים פאָלקסמענטש ווידער דריקט זיך דאָס אויס אין אַ חשד אָדער אַן אומצוטרוי. נאָך היינט קוקט דער פויער מיט אַן אומ־רויִק געפיל אויפן באָטאַניקער, וואָס קלייבט בלומען אויפן פעלד, צי אויפן געלעגער, וואָס קריכט אויף די בערג און זאַמלט שטיינדלעך אין אַ זעקל. צו־ליב דעם זעלבן טעם וויל דער פאָלקסמענטש אַזוי ניטגערן דערציילן צו אויפווינגען עפּעס. די בבא־מעשׂיות, ווייסט ער, זיינען גוט נאָר פאַר קינדער; אַ מענטש, וואָס קוקט אַריין אין די ביכער, וועט צו אַזעלכע זאַכן קיין אויער ניט צולייגן, סיידן זיך אַ ביסל פריילעך מאַכן. אָבער צו וואָס דאַרף מען עס פאַרשרייבן? זיינען שוין טאַקע נישטאָ קיין בילכערע זאַכן? ניט אַנדערש מען וויל אים אויסלאַכן און פאַר דער וועלט נאַריש מאַכן. ניט איינמאָל בלייבט דער זאַמלער שטיין און ווייסט ניט וואָס צו ענטפערן, אַז מען גיט אים אַ פרעג: צו וואָס דאַרף מען אָט די אַלע נאַרישקייטן?

*

דיקע ביכער ווערן געדרוקט וועגן דעם לעבן פון די גרויסע שטעט, זייער קולטור און זייערע פאַרווייַלונגען. אָבער וואָס טוט דער פאָלקסמענטש אינעם פאַרוואָרפענעם קליינעם שטעטעלע, אינעם פינצטערן שטאָטישן הינטער־געסל, וואָס לייענט ניט קיין צייטונג, ניט קיין ביכער, גייט ניט אין טעאַטער און הערט ניט קיין מוזיק? מיר ווייסן וועגן דעם זייער ווייניק.

די עטנאָגראַפּיע וויל אויספילן דעם בלויז. מיר ווייסן, אַז זייענדיק אָפּ־געריסן פונעם מאָדערנעם לעבן, אָפּגעזונדערט און אָפּגעשלאָסן אינעם קליינעם

---

1. עטנאָגראַפּיע איז אַ גריכיש וואָרט; אויף יידיש קען מען דאָס איבערזעצן פאָלקס־קענטעניש (עטנאָס—פאָלק, גראַפין—שרייבן).

כשטעטל צי דערפל, האט זיך דער פאלקסמענטש אויפגעבויט אן אייגענע, אייגנארטיקע קולטור. ער שטודירט ניט קיין מעדיצין, נאר ער האט זיך זיינע אייגענע סגולות און רפואות, האט זיינע אייגענע דערקלערונגען אויף פארשיידענע נאטור-דערשיינונגען. ער לייענט ניט קיין ראמאנען, נאר ער האט זיך זיינע אייגענע מעשה-דערציילער, פאלקסזינגער. ער גייט ניט אין טעאטער, נאר ער האט זיך זיינע אייגענע פארוויילונגען, פאלקסשפילן אאז"וו.

פון וואנען האט ער דאס אלץ גענומען?

נאכפרעגנדיק זיך אויף א טייטש פון א מנהג טרעפן מיר זיך אפט מיט אזא ענטפער: מיין טאטע האט אויך אזוי געטאן. מען דערציילט אפטמאל א מעשה, וואס האט געטראפן מיטן פאטער אדער מיטן זיידן, כדי צו באקרעפטיקן דעם גלויבן אדער דעם מנהג. מיט איין ווארט: דער פאלקסמענטש האט געלעבט און לעבט נאך היינט מיט דער טראדיציע, וואס ווערט אויפגעהיט און איבערגעגעבן פון דור צו דור. די טראדיציע איז פאר אים דאס בוך, די שול, פון וואנען ער שעפט זיינע ידיעות, א קוואל פון א גרויסער לעבנס-געניטשאפט, וואס זיינע זיידעס האבן אים איבערגעגעבן בירושה, און ער באַרייכערט זי מיט זיינע באטראכטונגען און גיט זי ווייטער איבער זיינע קינדער.

די טראדיציע איז הייליק. זי ווערט נאר גאנץ פאמעלעך געענדערט און לעבט אזוי איר אייגנארטיק לעבן הונדערטער יארן. די זיידענע זשופעצע, פון וועלכער ס'לאכט אפט אפ דער פוילישער אינטעליגענט, איז דאך ניט מער ווי אן אלט פויליש בגד, וואס יידן האבן איבערגענומען און דערהאלטן ביז היינט. און אזוי איז אויך מיט אנדערע מנהגים. זיי געבן אונדז אמאל איבער מער און לעבעדיקער איידער ס'דערציילן די איבערגעבליבענע דאקומענטן. אזוי צ"ב איז נאך ביז היינט פארבליבן אין א טייל שטעט פון פוילן דער מנהג פון הייצן די אויוונס צום סדר ערב פסח; דאס זאל זיין אן אנדענק פון די בלוט-בילבולים וואס פלעגן אלעמאל פארקומען אין יענער נאכט.

די מנהגים, לידער און מעשיות, וואס לעבן נאך היינט ביים פאלק, געבן אונדז איבער בולט די שטימונגען פון לאנג פארגאנגענע עפאכעס. אט צוליב וואס מיר מוזן אויספארשן גענוי דאס לעבן פונעם פאלקסמענטש, אלץ וואס איז נאך צו אונדז דערגאנגען מיטן כוח פון דער טראדיציע.

אנדערע פעלקער האבן שוין לאנג א סך אויסגעטאן אויף דעם געביט. גרויסע בנינים זיינען אפגעגעבן געווארן אויף אויפצוהיטן יעדעס קלענסטע ברעקל, וואס קען נאר דערציילן פונעם עבר (און וואס קען ניט דערציילן דעם ערנצטן פארשער?): אלטפרענקישע בגדים, מוסטערן פון שטיבער, אינעווייניק און פון דרויסן, שטוביקע געגנשטאנדן, כלים, פארצירונגען, מוסטערן פון אזאלכע געבעקסן, אאז"וו אאז"וו. ס'ווערן ארויסגעגעבן גרויסע זאמלונגען פון פאלקס-ניגונים, לידער, מעשיות, שפילן, טענץ א"אנד. פארשער זוכן יארנלאנג א פארגעסענעם מאטיוו, א פערז פון א ליד.

זייער א גרויסע ארבעט ווארט אויף אונדז. א סך איז שוין צעריבן געווארן פון דער מאדערנער קולטור, א סך איז פארטריבן געווארן אין די פארווארפנסטע שטעטלעך און ס'גוססט דארט. מיר מוזן אויפקלייבן וואס מען קען נאך ראטעווען.

אט דערמיט גיט זיך אפ די עטנאגראפישע קאמיסיע פון דעם יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט.

די ביבליאגראפיע, וואס מיר גיבן אין דעם איצטיקן ביכל, האט ניט בדעה אויסצושעפן די טעמע. זי האט בלויז דעם צוועק מיטצוהעלפן דעם לייענער און דעם זאמלער זיך צו אריענטירן. עס ווערן דעריבער אנגעוויזן בלויז ארבעטן אין יידיש, און דאס אויך נאר אין אן אויסוואל. אין דעם זשורנאל „יידישע פילאלאגיע", ווארשע 1924 (רא פארקירצט: ייד"פיל), אין די פילאלאגישע שריפטן פון דעם יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט (רא פארקירצט: פיל' שריפטן פון ייוו"א), אין דעם אמעריקאנער „פנקס" פון ייוו"א, אין דער מינסקער „צייטשריפט" אאז"וו קען מען געפינען נאך א סך מאטעריאל וועגן יידישער עטנאגראפיע.

ניט אין יידיש זיינען די חשובסטע זאמלונגען: „מיטטיילונגען זור יידישען פאלקסקונדע" (דייטש) און „רשומות" (העברעיש).

אנ—סקי, ש: די יידישע פאלקסשאפונג, סעפאראטער אפדרוק פון דעם פעדאגאגישן חודש-זשורנאל „די נייע שולע" פון דער ייד' צענטר' שול-ארגאניזאציע, ווילנע 1921, 33 זייטן. — אנ—סקי, ש: געזאמלטע שריפטן, פופצנטער באנד, פארלאג אנסקי, ווילנע—ווארשע—ניו-יארק [1927] L+269 זייטן.

דער שטאף פון דער יידישער עטנאגראפיע

עטנאגראפישע גרופעס

דער יידישער שטאם האט אויסגעטיילט פון זיך במשך פון זיין היסטארישער אנטוויקלונג פארשיידענע גרופעס, וואס שיידן זיך אונטער צווישן זיך: פון איין זייט די גרויסע גרופע אשכנזים, פון דער צווייטער זייט די ספרדים און די ווייניקער אדער מער עקזאטישע גרופעס, ווי תימנער, בוכארער, קאווקאזער, כינעזישע יידן אאז"וו.

די דאזיקע גרופעס האבן אויסגעבילדעט, יעדע באזונדער, זייער אייגנארטיק לעבן, טיילווייז לעבן זיי מיט דער ירושה פון דעם אלטן יידישן שטאם, צום טייל אויך אונטער דעם איינפלוס פון די שכנים און די ארומיקע פארהעלטענישן.

טעארעטיש באטראכט נעמט הייסט עס די יידישע עטנאגראפיע ארום די לעבנספארמען פון די אלע יידישע גרופעס, אבער פארמעסטן זיך אויף דעם אזעם וואלט הייסן פארמעסטן זיך צו ברייט. מיר באגרענעצן דעריבער דער-

-ווילע דעם שטח פון אונדזער עטנאָגראַפישער אַרבעט. די טעריטאָריע פון אונדזערע עטנאָגראַפישע פאָרשונגען איז אין דער ערשטער ריי די טעריטאָריע פון דער יידישער שפּראַך.

דאָס גופא שטעלט שוין אויך אַוועק גענוג שווערע אויפגאַבעס צוליב דער צעשפּרייטקייט פון די יידיש-רעדנדיקע מאַסן איבער דער גאַנצער וועלט, צווישן פרעמדע פעלקער און אַנדערקאַרטיקע עטנאָגראַפישע קיבוצים, וואָס האָבן בלי שום ספק געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף יידן. ניט אַריינגייענדיק טיפער, איז כדאַי בלויז אָנצווייזן כאָטש אויף די הילוקים, וואָס זיינען פאַראַן למשל צווישן די פוילישע, ליטווישע און גאַליציאַנער יידן, אָדער גאָר צווישן גאַליציאַנער און אונגאַרישע יידן, אָדער אַפילו איצט אויף דעם מערב-גרענעץ פון פוילן, צווישן די יידן אין שטעטל קאָנין, וואָס האָט בולט געהערט צום פּויזנער השפּעה-קרייז, און צווישן אירע גאָר נאָענטע שכנים פון קאָנגרעס-פוילן.

ניט נאָר דער פּראָצעס איז פאַרגעקומען אינעם יידישן לעבן, נאָר אויך איינזייטיק אַן אַנדערער. ערטערווייז האָבן מיר צו טאָן מיט פאַרדאַרטע אָדער כמעט פאַרדאַרטע צווייגן פונעם יידישן פאָלק. אַזעלכע גרופּעס ווי די יידן פון האָלאַנד, פון עלזאַס, ביימען, מערן, פּויזן האָט דער היסטאָרישער פּראָצעס ניוועלירט, און זיי לעבן ניט מער אַזאַ טעטיק לעבן ווי דער גרויסער קיבוץ מזרח-יידן.

דאָס באַטייט, אַז אויך צווישן די יידיש-רעדנדיקע יידן טיילן זיך אויס באַזונדערע גרופּעס, וואָס האָבן געפירט און פירן זייער אייגנאַרטיק לעבן. דער הילוק איז ניט אָן באַטייט פאַר דער עטנאָגראַפישער אַרבעט. מיר קענען זיי ניט אָנרופן עטנישע גרופּעס, ווייל די סימנים פון זייער פונאַנדערטיילונג זיינען ניט ביז גאָר שאַרף, דאָך האָבן מיר דאָ, אינעם ראַמען פונעם מזרח-אייראָפּעישן יידישן קיבוץ, אַזעלכע טיילן, וועלכע מען מוז באַטראַכטן, צוליב זייערע אָפּשייד-סימנים און צוליב אַ געוויסער מעטאָדיק אין דער אַרבעט, אַלס עטנאָגראַפישע גרופּעס.

צוויערנאָך וועלן מיר קענען אונטערשיידן אַזעלכע עטנאָגראַפישע גרופּעס, ווי: די ליטווישע, ווייסרוסישע, פוילישע, אוקראַיִנישע, מזרח-גאַליציאַנישע, מערב-גאַליציאַנישע, וואָס ס'איז צווישן זיי פאַראַן ניט בלויז אַן אונטערשייד אין דיאַלעקט. פון צווישן זיי וועלן מיר נאָך קענען אויסטיילן קלענערע אונטער-אָפּטיילונגען.

און כאָטש עס וועט זיך אַרויסווייזן, אַז די דאָזיקע גרופּעס האָבן אַ סך געמיינזאַמס, דאָך איז פאַר דער עטנאָגראַפיע אינטערעסאַנט צו וויסן, אין וועלכער מאָס די גרופּעס קאָנסערווירן געוויסע באַזונדערקייטן.

די אַרבעט אין דעם דאָזיקן פעלד ביי יידן איז אַ סך שווערער, ווי ביי אַנדערע פעלקער, צוליב דעם, וואָס ס'איז שווערער דאָ אָנצווענדן דעם טעריטאָריאַלן פּרינציפּ. אַנדערע פעלקער האָבן איינגעצוימטע גרופּעס, וואָס לעבן בסדר אויף איין שטח, און דער עטנאָגראַף פאָרשט אויס דעם

לעבנס-שטייגער זייערן. אין אַלע הינזיכטן און גיט מאָנאָגראַפיעס פון איינצלנע קאַנטאָנען אָדער ישובים. דער פוילישער עטנאָגראַף קאָלבערג האָט אין 38 בענד צונויפגעזאַמלט דעם עטנאָגראַפישן פאַרמעג פון דער פוילישער טעריטאָריע, לויט דער געאָגראַפישער צעטיילונג, ווי קראָקעווער קאַנט, פּויזן, לובלינער קאַנט וכד'. ביי אונדז איז דאָס אַ ביסל שווערער. און דער סיסטעמאַטיקער וועט נאָך מוזן פעסטשטעלן, אויף וויפיל עס גילט ביי אונדז דער טעריטאָריאַלער סימן. דערווייל מוזן מיר פאָדערן פון די זאַמלער, זיי זאָלן אומבאַדינגט גענוי אָנווייזן, פון וואַנען עס שטאַמט דער מאַטעריאַל, וואָס זיי פאַרצייכענען.

סאָציאַלע גרופּעס

יעדע עטנאָגראַפישע גרופּע טיילט זיך ווידער אין פאַרשיידענע סאָציאַלע שיכטן.

פריער פאַר אַלץ גייען פּראָפעסיאָנעלע גרופּירונגען.

עס איז באַוווּסט, אַז די באַזונדערע פּראָפעסיאָנעלע גרופּירונגען האָבן אַפילו זייערע באַזונדערע קלויזן אָדער מנינים. און זיי פאַרמאָגן ניט נאָר טיילמאָל זייער אייגענעם לשון און טערמינאָלאָגיע, נאָר אויך מנהגים, זאַבאָ-~~באָנעס, ווערטלעך, אַנעקדאָטן, ס'איז באַקאַנט דאָס לידל הכין דעם,~~ ווי ס'קומט אין אַ שטעטל אַ חונדל אויף טבה, און יעדערער פון די בעלי-מלאָכות טייטשט אויף זיין אופן און לויט זיין אויספּאַסונג דעם שטייגער זאָגן פונעם חזן.

פון די דאָזיקע פּראָפעסיאָנעלע גרופּירונגען לאָמיר דערמאָנען קרעמערס, מאַרק-זיצערינס, יאַריד-סוחרים, אַלטוואַרג-סוחרים, שניידערס, שוסטערס, קצבים, באַלעגאָלעס.

עס איז נאָך ווייניק אויסגעפאָרשט געוואָרן דער שטייגער לעבן פון אַזעלכע גרופּעס ביי אונדז. אַ סך מאַטעריאַל געפינט זיך אָבער אויך אין דער יידישער ליטעראַטור.

י. עלזעט: דער הונדערט-אוצר פון דער יידישער שפּראַך, II: מלאָכות און בעלי-מלאָכות, וואַרשע 1920, 42 ז'. — נ[ח] פ[רילוצקי]: קרעמער-לשון, ייד"פיל ז' 93. — י. ריווקינד: דער בעל-מלאָכה אין און אַרום יידיש ליד, פיל' שריפטן פון ייוו"א I, ז"ז 41 — 56 (כ'האָב אַן עטנאָגראַפישן אינטערעס, הגם ס'גייט בעצם צו ליטעראַטור-געשיכטע). — י. כץ: טערמינאָלאָגיע פון סטאָלעריי, דאָרט ז"ז 211 — 213. — פ. ווינטער: צו דער טערמינאָלאָגיע פון מלאָכות, פיל' שריפטן פון ייוו"א II, ז"ז 415 — 424. — א. טריוואַקס: בעל-עגלה-לשון, ביי אונדז יידן, ז"ז 172 — 173.[1]

1. אויף דעם געביט פון פאַך-שפּראַכן געפינט זיך די עטנאָגראַפישע קאָמיסיע מיט דער טערמינאָלאָגישער קאָמיסיע פון ייוו"א, וועלכע האָט שוין אין איר רשות היפּש מאַ-

אַן אָביעקט פאַר עטנאָגראַפישער פאָרשונג זײַנען אויך אַקטיאָרן, שול-קינדער, קינדער פון פאַרשולעלטער, ישיבה-בחורים אאַז"וו — און בכלל יעדער קאָלעקטיוו, וואָס פירט אין אַ גרויסער מאָס אַ לעבן פאַר זיך, מיט אייגענע פאַראינטערעסירונגען און אייגענע נאָמען. אין די ביזאַהעריקע זאַמלונגען פון ייוו"א פאַרנעמט די אָפּטיילונג „קינדערשאַפונג" צו אָנזיכטיקן אָרט, אָבער מען דאַרף זאַמלען נאָך און נאָך.

ש. לעהמאַן: די קינדערוועלט, ביי אונדז יידן, ז"ז 111 — 149. — אין Dziecko żydowskie, פוילים איז פאַראַן אַן אַרבעט פון רעגינע ליליענטאַל: פּרייסגעבענע 1927" פון דער קראָקעווער אַקאַדעמיע, 97 ז. — מ. שנייד, אַקטיאָרן-שפּראַך, אַמער' פּנקס פון ייה"א I, ז"ז 257 — 259.

אַן אינטערעסאַנטע גרופּירונג איז די, וואָס מען קען זי אָנרופן „אונטער-וועלט" אָדער „לומפּן-פּראָלעטאַריאַט"; ס'איז אַ שיכט פאַר זיך, וואָס באַשטייט אי פון דעקלאַסירטע, אי פון פּראָפעסיאָנעלע עלעמענטן.

ים וויט פון גרענעץ פון דער דאָזיקער גרופּירונג שטייען שוין די קלעזמער. זייער לעבן האָט ביז אַהער אַמבעסטן באַשריבן שלום-עליכם אין זיין „סטעמפּעניו".

הבגן קלעזמער איז פאַראַן אַ קאַפּיטל אין י. עלזעס „הונדעראוצר". אַ מאַר-טעריאַן פון זייער שפּראַך גיבן א. פריוואַקס אין ביי אונדז יידן, ז"ז 167—171 און נח פּריילוצקי: לשון הכלי-זמרים בפולניה, רשומות I, ז"ז 272 — 291.

פון דער אייגנטלעכער אונטערוועלט האָבן דערווייל אַממערסטן אויפ-מערקזאַמקייט צוגעצויגן די גנבים. דער דאָזיקער אינטערעס האָט טיילווייז גע-האַט זיין מקור גיכער אין אַ ראָמאַנטישן סענטימענט, איידער אין אַ ריין וויסנ-שאַפטלעכן דראַנג. אין דער ליטעראַטור האָט זיך דער גנבים-שטייגער אָפּגע-שפּיגלט ביי ש. אַש („מאָטקע גנב") און ביי. פ. בימקאָ („גנבים").

הבגן דער יידישער גנבים-שפּראַך (אָדער ווי מען רופט דאָס אַנדערש „הענטשקע-לשון") זיינען פאַראַן היפּש אַרבעטן, אָבער דאָס רוב נים אין יידיש. אַ העכסטיגוף האָט בגעבן אַ. פריוואַקס אין ביי אונדז יידן, ז"ז 150—167, אויך פ. בימקאָ אין אַ הוספה צו זיין אָקערסט דערמאָנטער דראַמע. — ש. לעהמאַן: גנבים און גנבה (רעדנס-אַרטן, צונעמעניש אאַז"וו), ביי אונדז יידן ז"ז 45 — 91.

גנבים-לידער: פ. גראַובאַרד: געזאַנגען פון תהום, ביי אונדז יידן, ז"ז 19 — 41. — ש. לעהמאַן: ליבעלידער פון גנבים, פילי' שריפטן פון ייה"א I, ז"ז 291 — 303. — ש. לעהמאַן: גנבים-לידער (מיט מעלאָדיעס), װאַרשע 1928, 246 זייטן. — הבגן דער ווירקונג פון דער יידישער גנבים-שפּראַך אויף דער דייטשער מגלי' די אַרבעט

פון ד"ר ר. גלאַנץ, די אויספאָרשונג פון דעם יידישן אײַנגוס אין דעם עלטערן [דייטשן] הענטשקע-לשון, פילי' שריפטן פון ייה"א II, ז"ז 353 — 368.

די עטנאָגראַפיע מוז אויך אויספאָרשן די שפּראַך און דעם שטייגער לעבן פון גאַנ־ן-פּרויען און אַנדערע „דעק"-מענטשן: ווערטלעך, לידער, זאַבאָ-באָנעס אאַז"וו. די וויסנשאַפט אינטערעסירט זיך מיט אַלע צווייגן פון לעבן, וואָרים אויך אין דעם אויסגעלאַסענעם און אָפּשטויסנדיקן קומען צום אויסדרוק סאָציאַלע פאַרהעלטענישן.

אין פ. גראַובאַרדס אָקערסט דערמאָנטע „געזאַנגען פון תהום" זיינען אויך פאַראַן לידער פון גאַס-פרויען.

צו דער אונטערוועלט געהערן אויך די וואַנדערנדיקע קאַטערינשטשי-קעס, בעטלערס, קונצנמאַכערס. און זאַמלען דאַרף מען נים נאָר איינציקע מאָמענטן, וואָס זיינען זיי נוגע, נאָר ביז גאָר וויכטיק זיינען אַלגעמיינע באַ-שרייבונגען פון זייער שטייגער לעבן.

דאָס איז פיל-ווייניק דער גאַנג פון גרופּעס-איינטיילונג. די דאָזיקע איינטיילונג איז אי נאַטירלעך, אי זי פאַרלייכטערט פאַראיינס די אַרבעט, מחמת מען באַקומט אַ מעגלעכקייט אָנצוגיין אין דער פאָרשונג בהדרגה און סיסטעמאַטיש.

די געביטן פון דער יידישער עטנאָגראַפיע

מאַטעריעלע קולטור

די גאַנצע פאָלקסקולטור קען מען איינטיילן אין דריי געביטן, א) מאַ-טעריעלע קולטור; ב) סאָציאַלע קולטור; ג) גייסטיקע קולטור.

דאָס איז דער סדר, אין וועלכן די דריי געביטן ווערן אויסגעשטעלט ביי די אומות-העולם, און דאָרט איז ער פולקום באַרעכטיקט. ווי מיר האָבן צו טון מיט אַ קיבוץ אַ פעסט צו דער ערד צוגעבונדענעם מוז טאַקע דער עטנאָגראַף זיך אינטערעסירן מיט דעם פּלאַן פון אַ דאָרף, מיט דער פאָרם פון הייזער-בוי, מיט די לאַנדווירטשאַפטלעכע מכשירים און אינסטרומענטן. שוין אָפּגערעדט פון דער ווירקונג, וואָס דאָס מאַטעריעלע האָט אויפן סאָציאַלן און אויפן גייסטיקן, זיינען אַלע פראַגעס פון דער מאַטעריעלער קולטור וויכטיק פאַר זיך אויך.

ביי אונדז איז די פּראָפּאָרציע פון די דריי געביטן גאָר אַן אַנדערע, הייל די פראַגעס פון דער מאַטעריעלער קולטור מוזן פאַרנעמען אין אונדזער פאָרשונג אַ סך אַ קלענערן אָרט. עס איז אַ פאַקט, וואָס דרינגט אַרויס פון די היסטאָרישע אומשטאַנדן, אין וועלכע מיר לעבן. קיין אייגענער

ייִדישער נוסח אין בויען ישובֿים האָט זיך ניט געקענט אויסבילדן. און אויך אין פּרט פֿון אַרכיטעקטור זיינען אינדיקע אויפֿטוען צוליב די פֿאַרהעלטעניסן ניט קיין גרויסע. אָבער גראָד ווייל מיר פֿאַרמאָגן אַזוי ווייניק דאַרפֿן מיר מיט נאָך מער חשק און פֿאַראינטערעסירונג אויפֿהיטן און פֿאַרפּיקסירן דאָס, וואָס עס איז יאָ פֿאַראַן.

פֿאָלקסקונסט

ס'שרייבט אַ פֿריינד פֿון אַ פּוילישן שטעטל: ביי זיי אין שול געפֿינט זיך אַן אַלט תהילימל, די בלעטלעך זיינען פֿאַרצירט מיט צייכענונגען. אַמאָל פֿלעגן קומען דייטשע קינסטלער און קאָפּירן די צייכענונגען, הײנט האַלטערט עס זיך ערגעץ ביי די גבאים.

אונדזערע שולן און בתּי-מדרשים זיינען טיילמאָל קליינע מוזייען פֿון דער אַלטער ייִדישער פֿאָלקסקונסט: די פּרוכתן, מנורות, ידן, מאָלערייען, קערות, פֿאַרצירונגען אויף די ווענט אאַז"וו. דער גרעסטער טייל ייִדישע קונסט פֿלעגט זיך אַמאָל קאָנצענטרירן אין די שולן. הײנט איז דאָס אַלץ אָפּגעלאָזן, פֿאַרשטויבט; און וויפֿיל אַנטיקן זיינען פֿאַרלאָרן געגאַנגען!

דער סטיל פֿון די שולן גופֿא איז אָפּטמאָל אַן אייגנאַרטיקער. טייל אַלטע הילצערנע שולן זיינען געבויט לויטן סטיל פֿון פֿאַרצייטיקע פּוילישע הויפֿן מיט ייִדישע בית-מדרש-פֿענצטער; נאָר געציילטע זיינען הײנט פֿאַרבליבן. און קיינער היט זיי ניט אָפּ, זיי זאָלן אין אַ שיינעם טאָג ניט איינפֿאַלן און פֿאַרשווינדן ווערן.

אָבער ניט נאָר די שולן האָבן אונדז דערהאַלטן דאָס ביסל ייִדישע קונסט.

די מצבֿות אויף די בית-עלמינס זיינען אָפּטמאָל באַצירט מיט אָרנאַמענטן, בילדער, סטיליזירטע אותיות.

אין די פֿרומע אַלטע שטיבער זיינען נאָך פֿאַראַן:

אַלטע מזרחן, האַפֿטערייען פֿון סעגנעס אויס דעם חומש, ווייטער בשמים-ביקסלעך, קיטלען, כּתּה-צודעקן, אַלטע בעכערס א"אַנד.

אַ סך איז שוין אינגאַנצן פֿאַרשוווּנדן געוואָרן, אָבער אַ סך גייט לאיבוד פֿאַר אונדזערע אויגן. וואָס ס'לאָזט זיך דאַרף מען אַריבערברענגען פֿון די ניט-באַרופֿענע הענט אין דעם מוזיי פֿון דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט.

וואָס עס לאָזט זיך ניט אַריבערטראָגן, דאַרף מען זען צו פֿאָטאָגראַפֿירן אָדער צו באַשרייבן אַזוי גענוי ווי מעגלעך.

אויב ס'איז נישטאָ קיין פֿאָטאָגראַף, קען אַמאָל אַ גוטער צייכענער פֿאַרטרעטן זיין אָרט.

מען מוז אָבער אַלעמאָל האָבן אין זינען, אַז די בעסטע קאָפּיע פֿאַרבייט ניט דעם אָריגינאַל.

דער עיקר: שטענדיק שטיין אויף דער וואַך פֿון אונדזער אַלטער פֿאָלקס-

קונסט און געדענקען, אַז טאָמער ווערן פֿאַרפֿאַלן די רעשטן, וואָס זיינען נאָך איבערגעבליבן, טראָגן מיר דערפֿאַר די אַחריות.

הלבשה, געבעקסן, מאכלים

פֿאַראַן נאָך עטלעכע אַנדערע געביטן פֿון דער מאַטעריעלער קולטור, וואָס באַדאַרפֿן אויסגעפֿאָרשט ווערן.

קודם-כּל די הלבשה. פֿאַרצייטיקע בגדים פֿון מענער, פֿרויען און קינדער זיינען ווייט ניט געווען אינגאַנצן אַזוינע ווי די הײנטיקע. נאָר אַ פּאָר זאַכן זאָלן דערמאָנט ווערן: דעליעס, טיזליקעס, שטערנטיכלעך, האַרבענדער, ציטערנאָדלען, אויבלען. די אַלע זאַכן דאַרף מען קלייבן פֿאַרן מוזיי פֿון ייוו"א, אין ערגסטן פֿאַל — פֿאָטאָגראַפֿירן אָדער באַשרייבן.

אַן אינטערעסאַנטן היסטאָרישן איבערבליק פֿון דער נאָענטסטער פֿאַרגאַנגענהייט גיט נ. פּרילוצקי: דאָס געוועט, ז' 14—159.

אויך דעם הײנטיקן מאַנסבילשן, ווייבערשן, קינדערשן שטאַט איז וויכטיק צו זאַמלען און צו באַשרייבן. קיינמאָל טאָר מען זיך ניט פֿאַרלאָזן אויף דעם, אַז „דאָס ווייסן דאָך אַלע".

אַ געוויסער אויסדרוק פֿון אונדזער אייגנאַרטיקייט זיינען אויך די ספּעציעל-ייִדישע געבעקסן, וואָס ווערן געבאַקן צו פֿאַרשיידענע יום-טובֿים. מען דאַרף אַזוינע געבעקסן זאַמלען און צושיקן צו דער עטנאָגראַפֿישער קאָמיסיע.

מאכלים וואָכעדיקע, שבתדיקע, יום-טובֿדיקע דאַרפֿן אויך באַשריבן ווערן, דהיינו: דער סדר פֿון די עסנס, זייערע נעמען, אַפֿילו ווי אַזוי מען גרייט זיי צו. דערביי מוז אויך אָנגעמערקט ווערן, צי איז דער געריכט אָנגענומען ביי אָרעמע, ביי גבֿירים, ביי מיטלמעסיקע מענטשן.

אינטערעסאַנטער מאַטעריאַל איז פֿאַראַן ביי יהודה עלזעט: דער הונדערט-אוצר פֿון דער ייִדישער שפּראַך, III: ייִדישע מאכלים, 122 ז'. — אין פּרילוצקיס זאַמלבוך „נחת" זיינען די ז"ז 1 — 13 פֿאַרנומען מיט דערקלערונגען וועגן „לאָקשן" און „קרעפּלעך".

סאָציאַלע און גייסטיקע קולטור

זאַבאָבאָנעס

אויף גאָרניט קוקט מען ניט מיט אַזאַ ביטול ווי אויף די פֿאָלקסגלייבענישן, אָדער ווי מען רופֿט זיי אַנדערש — זאַבאָבאָנעס, באָבסקע רפֿואות אאַז"וו.

ניט איין מאָל בלייבן מיר שטיין פֿאַרווונדערט, זעענדיק מיט וואָס פֿאַר אַ גלויבן ס'פֿירט אויס דער פֿאָלקסמענטש אַ „ווילדע" זאַבאָבאָנע, מיט וואָס פֿאַר אַן אַריינגעטאָנקייט ס'ווערן אָפּגעריכט פֿאַרשיידענע צערעמאָניעס.

פון וואַנען נעמען זיי זיך?

מיר האָבן דאָ צו טון מיט רעשטלעך פון פאַרגאַנגענע צייטן, טיילמאָל פון יענע ווייטע תקופות, ווען אַלע מענטשן האָבן געלעבט אַזוי ווי ס'לעבן נאָך היינט אַ סך פעלקער פון אַפריקע און אויסטראַליע.

אין פלוג קומט אויס ביי אונדז, אַז די גאַנצע הנהגה פון אַזוינע פרימיטיווע פעלקער (מען רופט זיי „ווילדע", כאָטש אינדערעמתן זיינען זיי אָפטמאָל ניט ווילדער און ניט באַרבאַרישער איידער די אַזויגערופענע ציוויליזירטע) איז משונהדיק. אָבער אַזאַ אָפּשאַצונג קומט נאָר פון ניט פאַרשטיין זייער אופן דענקען, זייער אויסטייטשן די פאַרשיידענע נאַטור-דערשיינונגען.

דער פרימיטיווער מענטש גלייבט, אַז די גאַנצע אַרומיקע וועלט איז פול מיט גוטע און בייזע רוחות, וואָס ווילן אים העלפן אָדער ברענגען שאָדן. אויף יעדן טראָט זיינען דאָ זייערע סימנים. וויל ער אויסמיידן אַן אומגליק, מוז ער די סימנים גוט איבערלייענען און טון דעם „געטלעכן" ווילן. פון דאַנען נעמט זיך די גרויסע צאָל אָפּוועך-מיטלען (שמירות), מיט וועלכע דער פרימיטיווער מענטש זוכט זיך צו פאַרטיידיקן פאַר אַן אומגליק. בויט ער זיך אַ הויז, מוז ער קודם איבערבעטן די רוחות פאַר שטערן זייער רו: ברענגט ער אַ קרבן, אַמאָל פון מענטשן, שפּעטער פון בעלי-חיים. נאָך היינט, אַז מען בויט אַ הויז, לייגט מען אַרונטער אונטערן פונדאַמענט געלט אָדער אַ הון; „ס'זאָל זיין צו מזל", דערקלערט מען דאָס היינט. די דערקלערונג איז אַ היינטיקע, אָבער דער אַקט גופא איז אַ רעשטל פון יענער פרימיטיווער צייט.

דער פרימיטיווער מענטש האָט זייער מורא פאַר די ניט-אַנזיכטיקע רוחות, וואָס לויגן-אויף אים פון אומעטום. טוט אים עפּעס וויי אינעווייניק, הייסט עס, אַז אַ בייזער רוח איז אַריין אין זיין לייב און מען דאַרף אים אַרויסטרייבן (פאַרגלייך: „דיבוק").

אָדער ווען עמעצער שלוקערצט, זאָגט מען אָפט: עמעץ דערמאָנט דיך. מיר קלערן דאַן גאָרניט, אַז מיר זאָגן נאָך דאָס אייגענע וואָס עס זאָגט דער „ווילדער" נעגער פון אַפריקע. ביי אונדז איז עס דאָס רוב ניט מער ווי אַ שפּאַס; ביים פרימיטיוון אַפריקאַנער צי אויסטראַליער איז דאָס אַ טיפער ערנסט. דאָס שלוקערצן באַווייזט, אַז אַ גייסט איז אַריין אין דעם מענטשן. נאָר עס טוט דאָך ניט וויי; הייסט עס, אַז דאָס איז אַ גוטער גייסט, וואָס איז אַריין אויף אַ ווײַלע: ס'קען זיין אַ גייסט פון אַן עלטערזיידן, וואָס האָט זיך אָן אים דערמאָנט.

ענלעך איז ווען עמעצער ניסט. מען ענטפערט: „צו געזונט, צו לעבן", און מען מיינט, אַז ס'איז ניטמער ווי אַן אויסדרוק פון איידלקייט. ביים פרימיטיוון מענטשן קענען מיר זיך דערגרונטעווען צום אמתן מקור פון דעם ווינטש-מנהג. זיין מיין דערביי איז אַ מער ערנצטער: ער בעט דעם גייסט, וואָס רופט זיך אָפּ אין קערפּער, עס זאָל זיין צום לעבן און ניט צו טויט, צו געזונט און ניט צו קרענק.

ווייטער גלייבט דער פרימיטיווער מענטש, אַז די פאָרשטעלונג פון אַ זאַך קען אַרויסרופן די זאַך גופא. וועלנדיק פאַרניכטן אַ פייַנד דאַרף מען מאַכן אַ לאַלקע פון שמאַטעס, וואָס זאָל פאָרשטעלן דעם שונא, און זי דורכשטעכן. דאָס איז גענוג, דער שונא זאָל פאַרלירן די מאַכט, ער זאָל אָפּגעשוואַכט ווערן.

פאַרגלייך ביי אונדז: אַז עמעצער וועט פאַרמאַכן אַ שלעסל בשעת חתן-כלה שטייען אונטער דער חופה, איז דאָס מזל פאַר זיי שוין פאַרשלאָסן. אַז מען באַגראָבט עמעצן, לייגט מען אַמאָל אַריין אַ שלעסל אין קבר, דער טויט זאָל זיך מיט אים אָפּשליסן.

זאַכן, וואָס זיינען געווען אַמאָל אין פאַרבינדונג, באַהאַלטן נאָך זייער ווירקונג, ווען אַפילו די פאַרבינדונג איז שוין נישטאָ. צ"ב ווען דער נעגער גייט דורכן וואַלד, האָט ער מורא, ער זאָל זיך חס וחלילה ניט פאַרטשעפּען אָן אַ בוים און ס'זאָל ניט בלייבן הענגען אַ שטיקל פון זיין בגד אויף אַ צווייג, ווייל טאָמער פאַלט עס אַריין אין אַ מכשפס האַנט קען יענער אָפּטון אַ כישוף. דער פרימיטיווער האָט מורא פאַר זיינע אייגענע שפּורן, און ער זעט זיי צו פאַרווישן. אויף דער זעלביקער פאָרשטעלונג איז געבויט אַ גרויסער טייל פון אונדזערע זאַבאָבאָנעס און סגולות. אַשטייגער אַ סגולה צו פאַרלירן בראָדעוועס אָדער אויסהיילן אַ ווונד: אַ וויש טון מיט אַ שיין באַנד איבער דעם אָרט ווו ס'איז דער אָנוווקס און אַוועקלייגן אויפן טראַקס; ווער ס'וועט עס אויפהייבן, וועט איבערנעמען אויף זיך די קרענק.

דאָס זיינען די וויכטיקסטע יסודות, אויף וועלכע ס'באַזירן אַלע זאַבאָבאָנעס און גלייבונגען.

ביז אין שפּעטן מיטלעלטער זיינען זיי געווען אַלגעמיין פאַרשפּרייט. די מיטלעלטערישע מעדיצין איז נאָך פול מיט פאַרשיידענע סגולות און אָפּשפּרעכענישן. די ערשטע כעמיקער האָבן נאָך געזוכט דעם שטיין פון גליק, און די ערשטע אַסטראָנאָמען האָבן נאָך געגלייבט דאָס מענטשלעכע מזל פון די שטערן. אָבער אין דער צייט ווען די העכערע שיכטן זיינען געשטיגן פון שטאַפּל צו שטאַפּל האָט דאָס פּשוטע פאָלק, דאָס פאַרהאָרעוועטע און פאַרפּייניקטע, געלעבט אינדערפינצטער, אָנגעוויזן נאָר אויף דער אייגענער פּראַקטיק און אויף דער פּראַקטיק פון זיינע עלטערן און זיידעס. די טראַדיציע איז אַזוי געוואָרן אַ שטיק הייליקטום.

היינט, ווען מיר זאַמלען די אַלע זאַבאָבאָנעס, סגולות און מנהגים ביי אונדזערע פאָלקסמענטשן, קלייבן מיר שוין צונויף די רעשטלעך, וואָס זיינען פאַרבליבן פון דער טויזנטיאָריקער אַרבעט פונעם מענטשלעכן מוח אַרויסצורייסן ביי דער נאַטור אירע סודות.

אַהער באַלאַנגט אויך דער גאַנצער ענין כישוף.

ר. ליליענטאַל: עין-הרע. ייד"פיל ז"ז 245—271. — א. סאָסנאָוויק: מאַטעריאַלן צו דער יידישער פאָלקסמעדיצין אין ווייסרוסלאַנד. ייד"פיל ז"ז 160 —

163.—ס. וויינטער: קדרים און כּבשׂים, יד"פיל 394—396.—מ. וויינרייך: לאַנטוך, די געשיכטע פון אַ היכּיקן ניבּטוּן, פיל׳ שריפטן פון יה"א I, ז"ז 217 — 236.—פּראָפ׳ י. צעללער: לילית, פיל׳ שריפטן פון יה"א III, ז"ז 121—142.

פאָלקסלידער,
פאָלקסמעשיות

מיר האָבן ליב צו הערן די שיינע האַרציקע לידער, וואָס ווערן געזונגען אין אַלע עקן וועלט ווו ס׳לעבט נאָר די יידישע מאַסע. ווער איז זייער מחבר? קיינער ווייסט נים. ערגעץ דאָרט ביים וואַרשטאַטל צי אויף דער קעלניע האָט עמעץ אויסגעזונגען אַ לידל, און ס׳איז אַוועק פון מויל צו מויל, פון שטאָט צו שטאָט און איז געוואָרן אַ פאָלקסאייגנס.

אָפטמאָל אַז דאָס ליד ווערט פון איינעם אַריבערגעבראַכט אין אַן אַנדער שטאָט, אָדער אַז ס׳ווערט געזונגען פון אַ סך מענטשן, ווערט עס געענדערט, מען גיט צו אַ סטראָפע, מען מישט דאָס צונויף מיט אַן אַנדער לידל, ס׳פאַלן אַרויס אַ פּאָר שורות. אַזוי וואַקסן לידער אָדער שטאַרבן אָפּ.

פאָלקסלידער זיינען צוזאַמענגעוואַקסן מיט ניגונים. אַ פאָלקסליד ווערט נאָר געזונגען. דער ניגון גיט ערשט די נשמה דעם ליד. אָן אים איז דאָס פאָלקסליד ווי אָן לעבן. טיילמאָל איז דער ניגון געווען פריער פאַר דעם ליד.

דאָס דאַרפן אַלעמאָל געדענקען די זאַמלער פון פאָלקסלידער און ניט זשאַלעווען קיין כּוחות און ניט שפּאָרן קיין מי אויף צוציען צו דער אַרבעט מוזיקער, נאָטן-קענער, זיי זאָלן פאַרשרייבן די יידישע ניגונים

אַמאָל איז אַ ליד אַנטליען פון דער פרעמד; אָבער אויך יעמאָלט איז דאָס וויכטיק, וואָרים ס׳גיט אַ פאָרשטעלונג וועגן דעם געשמאַק ביים אויסקלייבן און וועגן דעם אופן, ווי אַזוי דאָס פרעמדע איז פאַראייגנט געוואָרן.

דאָס זעלבע איז שייך אויך צו די פאָלקסמעשיות, וואָס ווערן נאָך היינט פאַרציילט און מיט אַזאַ געשמאַק אויסגעהערט פון קליין ביז גרויס. ווער האָט זיי אויסגעקלערט? קיינער ווייסט נים. זיי זיינען דאָ און זיי וואַנדערן פון ישוב צו ישוב, פון לאַנד צו לאַנד, פון דור צו דור. אין יעדן שטעטל זיינען פאַראַן די פאָלקסדערציילער.

אַמאָל זיינען דאָס אָרעמעלייט, וואָס וואַנדערן איבער די שטעטלעך, הערן זיך אָן פאַרשיידענע מעשיות און דערציילן זיי ווייטער, קאָראַבעלניקעס, וואָס פאָרן איבער די יאַרידן, קלעזמער; חסידים, וואָס האָבן ליב צו דערציילן די וואונדערלעכע מופתים פון די גרויסע צדיקים.

דער פאָלקסדערציילער איז אָפטמאָל אויך דער מיטשאַפער פון דער מעשה. זיין פאַנטאַזיע אַרבעט בשעת דערציילן, און ער גיט צו פאַרבן, הייבט ביזן הימל דעם העלד, פאַרברייטערט די מעשה, כּדי זי צו מאַכן וואָס שענער, וואָס

פאַרכאַפּנדיקער. ער לעבט אויף דערציילנדיק וועגן די וואונדער פון די פאַרכישופטע וועלטן, וועגן די פּאַלאַצן וואָס גלאַנצן מיט גינגאָלד און זילבער, וועגן די אַלטע צייטן, ווען גוטע-יידן פלעגן אַריינקומען און ברענגען גליק אין יעדן יידישן הויז. ער וועבט דאָ אַריין זיין חלום, דעם חלום פון אַ פאָלק, וואָס לעבט אין אָרעמע פינצטערע שטיבער און ביטערער נויט. ער שטילט דאָ דעם דאָרשט פון דער מאַסע נאָך אַ ביסל זון, נאָך אַ ביסל גלאַנץ, נאָך אַ ביסל גליק.

וואָס אַמאָל ווייניקער ווערט היינט שוין דערציילט, אָבער ס׳איז נאָך גענוג פאַראַן וואָס צונויפצונעמען.

מיר ווילן צונויפזאַמלען און אַרויסגעבן אויף דער ליכטיקער שיין די אַלע פאַרגעסענע און שיר-ניט-פאַרגעסענע לידער און מעשיות.

ש. גינזבורג און פ. מאַרעק: Еврейскія народныя пѣсни въ Россіи (יידישע פאָלקסלידער אין רוסלאַנד), פאַרל׳ „װאָסכאָד", פעטערבורג 1901, XXX+329 זייטן. — נ. פּרילוצקי: יידישע פאָלקסלידער, I באַנד, רעליגיעזישע און יומטובדיקע, פאַרל׳ ביכער פאַר אַלע, וואַרשע 1911, XIV+159 זייטן. II באַנד, לידער און מעשהלעך פון טויט, באַלאַדעס און לעגענדעס מיט און אָן אַ בוטר-השכּל, „ניער פאַרלאַג", וואַרשע 1912, 176 זייטן.—ד"ר אַ. לאַנדוי: באַמערקונגען צו נ. פּרילוצקיס „יידישע פאָלקסלידער", יד"פיל ז"ז 151—160. — י. ל. כּהן: יידישע פאָלקסלידער מיט מעלאָדיעס, I באַנד, LX+243 זייטן. — II באַנד, 293 זייטן, צווייטע אויפלאַגע, ניו-יאָרק 1920. — ש. לעהמאַן: אַרבעט און פרייהייט, זאַמלונג פון לידער, וואָס זיינען אַנטשטאַנען אין פאָלק אין דער צייט פון „פרייהייטס-באַוועגונג" אין צאַרישן רוסלאַנד, וואַרשע 1921, פאַרל׳ „פאָלקלאָר-ביבליאָטעק", 190 זייטן. — ש. באַסטאָמסקי: ביים קוואַל, II, יידישע פאָלקסלידער, פאַרל׳ „ניע יידישע פאָלקסשול", ווילנע 1923, 137 זייטן —ד"ר אַ. לאַנדוי: באַמערקונגען צום יידישן פאָלקלאָר, פיל׳ שריפטן פון יה"א I, ז"ז 13—22. — פּראָפ׳ ח. אַנדערסאָן: דאָס ליד וועגן דער מאַבילויזציע, פיל׳ שריפטן פון יה"א II, ז"ז 401—413. — י. ל. כּהן: פאָלקסגעזאַנג און פאָלקסליד, דאָרט ז"ז 139—154. — י. ל. כּהן: יידישע פאָלקסלידער, אַמער׳ פּנקס I, ז"ז 65—128. — י. גאָלדבערג: באַמערקונגען וועגן דעם פּאָעטישן סטייגער פון יידישן פאָלקסליד, ציימשריפט I, ז"ז 105—116. — י. גאָלדבערג: די יידישע מישספּראַכיקע און פרעמדשפּראַכיקע פאָלקסלידער, ציימשריפט II, ז"ז 589—606. — אַ. מ. בערנשטיין: מוזיקאַלישער פּנקס I, אַרויסגעגעבן פון דער היסט׳ עטנ׳ געז׳ א"נ פון ש. אַנ—סקי, ווילנע 1927, XXVIII+96 זייטן. — וועגן גנבים-לידער זע פריער.

ש. באַסטאָמסקי: יידישע פאָלקסמעשיות און לעגענדעס, I, בעס"ט, 168 זייטן. II, יוסף דילה ריינה, 15 זייטן, פאַרל׳ „די ניע יידישע פאָלקסשול", ווילנע. — י. ל. כּהן: יידישע פאָלקסמעשיות, אַמער׳ פּנקס I ז"ז 217—234.

וויצן

דער שפּילעוודיקער וויץ, וואָס מאַכט לאַכן אָדער שמייכלען, איז אויך אַן עלעמענט פֿון דער עטנאָגראַפֿישער וויסנשאַפֿט. וויפֿיל מען האָט שוין אויפֿגעזאַמלט פֿון דעם מין איז נאָך אַלץ ווייניק אין פֿאַרגלייך מיט דער גרויסער צאָל וויצן און גלייכווערטלעך, וואָס גייען אום צווישן עולם. גרויסע געלערנטע, פֿילאָזאָפֿן און פּסיכאָלאָגן, האָבן געפּרוּווט אויסגעפֿינען, אין וואָס באַשטייט דער סוד פֿון אַ גוטן וויץ, פֿאַרוואָס ווערט פֿון אים גרינגער און פֿרייער אויפֿן האַרצן. אָבער ווי אַזוי מען זאָל אויף דעם ענין ניט קוקן, איינס זיינען אַלע מודה: אַז דער יידישער וויץ שטייט אויבנאָן; מוז מיר אים זאַמלען און פֿאַרשרייבן.

* ה. ראַבּיניצקי: יידישע חיצן, פֿאַרל' מוריה, בערלין 1922, XVI+264 זייטן. — ש. לעהמאַן: גנבים און גנבה, ביי אונדז יידן, ז' 59 א"ו. — ש. ביילין: לומדישע און משכּילישע חיצן, פֿיל' שריפֿטן פֿון יוו"א III, ז"ז 497—514. — ש. ביילין: אַנעקדאָטן, רעדנסאַרטן... צייטשריפֿט פֿיל' II—III, ז"ז 859—868.

* אַ טעאָרעטישע אַרבעט וועגן יידישע חיצן האָט געגעבן אין העברעיִש אַ. דרויאַנאָוו [דרויאנוב] אין דעם אַריינפֿיר צו זיין „ספר הבדיחה והחידוד", פֿאַרל' אמנות, פֿראַנקפֿורט-מאַין 1922, ז"ז 12—55. די חיצן גופֿא, האָט דער מחבר גיט חיימער, אויף ז"ז 59—260, האָבן דורך דעם איבערזעצן אין העברעיִש זייער פֿיל פֿאַרלוירן פֿון זייער פּריסקייט.

די וויצנשאַפֿונג רייסט זיך ניט איבער ביים פֿאָלק אויף קיין איין רגע; אָבער לעבעדיקע, שטורעמדיקע צייטן גיבן מער מאַטעריאַל פֿאַר שאַרפֿע מוחות און צינגער. דערפֿאַר האָט אונדזער תּקופֿה — די צייט פֿון דער מלחמה, פֿון רעוואָלוציעס, פֿון מלוכה-גרינדונגען — געגעבן אַן אַ שיעור שטאָף פֿאַר נייע וויצן. מען דאַרף זיי אַלע פֿאַרשרייבן; וווּ נייטיק דאַרף צוגעגעבן ווערן אַ פּירוש.

* ש. לעהמאַן: מלחמה-חיצן.

שפּריכווערטער און ווערטלעך

אַז מ'שערט די שאָף, ציטערן די לעמלעך.
לאָז אַ הונט אויף דער באַנק, שפּרינגט ער אויפֿן טיש.
פֿון איילעניש קומט קיין גוטס ניט אַרויס.
געלט—שמעלט! אָבער צי איז דען שמעלט געלט?

אַ טיפֿע לעבנס-חכמה רעדט אַרויס פֿון די פֿאָלקסווערטלעך פֿון אַלע פֿעלקער. אַ לעבנס-קלוגשאַפֿט, געבויט אויף פּראַקטיק, שאַרפֿער באַטראַכטונג פֿון מענטשן, מיינונגען און דערשיינונגען.

און דאָס אַלץ ווערט אַרויסגעזאָגט אין אַ געפּרעסטער פֿאָרם, קורץ און שאַרף, ווי אַ פֿאָרמול אויף צו פֿאַרגעדענקען.

און אינדערמיטן זינגען די ווערטלעך ביי אַלע פֿעלקער געוועזן און זיינען אַמאָל נאָך היינט דער אופֿן, אויף וועלכן די עלטערן גיבן איבער זייערע קינדער זייער קוק אויף דער וועלט.

ס'זאָגט דאָך נאָך היינט די מוטער צום קינד: „געדענק, גאָט שיקט ניט פֿון אויבן אַז מען ליגט אויפֿן אויוון" אָדער: „זיי וויסן, אַז אַ גוי וועט פֿאַרלירן, אַ פּריץ וועט געפֿינען און צו אַ יידן וועט מען זיך טשעפּען".

וויפֿיל ביטערע פּראַקטיק ליגט אין דעם קורצינקן זאַץ!

אומגעהייער רייך איז דער ווערטלעך-אוצר. אַן אמתער פֿאָלקסמענטש האָט אויף אַלץ אַ ווערטל און אַ פֿאַרגלייכעניש — אַמאָל מיט בייסיקער איראָניע און אַמאָל מיט געזונטן הומאָר.

* איגנאַץ בערנשטיין: יידישע שפּריכווערטער און רעדנסאַרטן, צווייטע פֿאַרגרעסערטע אויפֿלאַגע, וואַרשע 1908, 329 זייטן. — ד"ר ב. וואַכשטיין: די אויספֿאָרשונג פֿון איגנאַץ בערנשטיינס לעבנסווערק, פֿיל' שריפֿטן פֿון יוו"א I, ז"ז 28—38. — י. פֿירזשיניקאָוו: יידישע שפּריכווערטער נאָכן ענין געטיילט און באַזונדערע אָפּטיילונגען, ווילנע 1903, 156 זייטן. — ב. פּרילוצקי און ש. לעהמאַן: יידישע שפּריכווערטער, גלייכווערטלעך... וועגן לענדער, געגנטן, שטעט און שטעטלעך, אין פּרילוצקיס זאַמלביכער I (1913), ז"ז 9—87; II (1917), ז"ז 161—173. — י. עלזעט: דער הונדערט-אוצר פֿון דער יידישער שפּראַך, פֿאָלקסטימלעכע רעדנסאַרטן, גלייכווערטלעך א"אַ, וואַרשע, 1918—1920. I, דאָס דאַווענען, 1918, 93 זייטן. II, מלאָכות און בעלי-מלאָכות 1920, 42 זייטן. III, יידישע מאכלים, 122 זייטן. IV, דער מענטשלעכער קערפּער. I, 116 זייטן. — ש. באַסטאָמסקי: ביים קוואַל, יידישע שפּריכווערטער, ווערטלעך, גלייכווערטלעך, פֿאַרל' „די נייע יידישע פֿאָלקסשול", ווילנע 1920, V+122 זייטן. — ש. רובינשטיין: שפּריכווערטער און רעדנסאַרטן, פֿיל' שריפֿטן פֿון יוו"א I, ז"ז 411—426. — ז. כּראַמאַקאָווסקי: פֿאָלקלאָריזאַמלונג, צייטשריפֿט I, ז"ז 117—132 און II, ז"ז 831—860.

נעמען און צונעמעניש

דוכט זיך וואָס פֿאַר אַן אינטערעס קען האָבן צו זאַמלען נעמען? און דאָך איז אָנאָמאַסטיק (נאָמען-קענטעניש) אַ וויכטיקער צווייג פֿון דער וויסנשאַפֿט. אַ קאָלעקציע פֿאַמיליע-נעמען פֿון אַ באַשטימטן פּונקט איז אַזוי ווי אַ שפּיגל פֿון יידישע באַשעפֿטיקונגען אין פֿאַרגאַנגענע צייטן, פֿון אָפּשטאַם-שטעט און אָפּשטאַם-לענדער, אַמאָל אויך אַן אויסדרוק פֿון פֿאָלקסהומאָר.

* ד"ר ש. ווייסענבערג: די יידישע פֿאַמיליע-נעמען אויף אוקראַינע, פֿיל' שריפֿטן פֿון יוו"א III, ז"ז 313—366.

ביים ווייניקער אינטערעסאַנט איז צו זאַמלען צונעמעניש ן. עס איז אַ סברא, זאָגט ד"ר ווייסענבערג, אַז די צונעמענישן זיינען געווען פריער איידער די פרט-נעמען און די פאַמיליע-נעמען..." בשעת די פרימיטיווע געזעלשאַפט איז געוואָרן רייכער אין צאָל, האָט זיך אַרויסגעוויזן די נייטיקייט אויף וועלכן עס איז שטייגער צו דיפערענצירן מענטשן מיטן זעלבן נאָמען. אָט דאָ האָט גענומען ווירקן דעם פאָלקס פאַנטאַזיע; אָפּשטעלנדיק זיך, לויט די אומשטענדן, אויף די פיזישע אָדער אינטעלעקטועלע באַזונדערקייטן פונעם יחיד, האָט מען אים געגעבן אַ צונאָמען און דורכדעם געמאַכט אים קענטלעך פאַרן עולם.

ביים פאַרשרייבן צונעמענישן דאַרף מען אַלעמאָל אָנווייזן דעם אמת ן נאָמען און פאַמיליע-נאָמען פון דעם טרעגער פונעם צונעמעניש. עס דאַרף באַמערקט ווערן, צי איז דאָס צונעמעניש שייך צו אַ גאַנצער פאַמיליע. ווי ווייט מעגלעך דאַרף אויך געגעבן ווערן אַן אויסטייטשונג.

ד"ר ש. ווייסענבערג: די צונעמענישן פון יידן אין יעליסאַוועטגראַדער קרייז, פילי' שריפטן פון יוו"א I, ז"ז 79—90.

שטיצנדיק זיך אויף אָנאָמאַסטיק האָט ד"ר י. שיפּער, דער אָנהייב פון לשון-אשכנז, יוו"פיל ז"ז 101 — 112, 272 — 287 געשאַפן אַן אינטערעסאַנטע היפּאָטעזע. צו דער פראַגע זע אויך ד"ר א. לאַנדוי, יוו"פילי 330.

ענדלעך איז אויך זייער נוציק צו פאַרצייכענען די ספּעציעלע גע אָ-גראַפישע נעמען, וואָס יידן האָבן געשאַפן פאַר שטעט, שטעטלעך, שטאָט-טיילן און גאַסן.

ד"ר י. פאַגליכט: די יידישע געאָגראַפישע נעמען פון טשעכאָסלאָוואַקיי, פילי' שריפטן פון יוו"א I, ז"ז 337 — 346. — ש. ווינטער: אַ ביסל פּויליש-יידישע געאָגראַפיע, פילי' שריפטן פון יוו"א III, ז"ז 585 — 588.

חערטער

פאַראַן אַ פעלד, ווו די עטנאָגראַפיע באַגעגנט זיך שוין מיט דער שפּראַכפאָרשונג: דאָס איז דאָס פעלד פון ווערטערזאַמלונגען. אַ זאַמלונג ווערטער, וואָס זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ באַשטימטער שטאָט אָדער געגנט („אידיאָטיקאָן" רופט מען אַזאַ קאָלעקציע) לאָזט אונדז אָפטמאָל אויך הערן אַ סך וועגן מנהגים, וועגן דעם גייסטיקן צושטאַנד, וועגן איינריידעבישן.

ש. לעהמאַן: מאַטעריאַלן צו אַן אידיאָטיקאָן פון שטעטל פיאָסק, יוו"פיל, ז"ז 61—72. מ. לערער: מאַטעריאַלן צו אַן אידיאָטיקאָן פון כעלעם, פילי' שריפטן פון יוו"א, ז"ז 201—206.— ש. ווינטער: קאָרטנשפּראַך. דאָרט גופא, ז"ז 319—324.— מ. לערער: פון פויליש-יידישן הערטער-אוצר, פילי' שריפטן פון יוו"א II, ז"ז 369—380.— י. מויב: מאַטעריאַלן צו אַן אידיאָטיקאָן פון לודמיר, פילי' שריפטן פון יוו"א

III, ז"ז 143 — 152. — ווייטער פיל מאַטעריאַל פון דעם מין איז צעשפּרייט איבער די שריפטן פון נ. פּרילוצקי, ספּעציעל אין „דאָס געוועט", און י. עלזעט: דער וווּנדער-אוצר. — נ. פּ[רילוצקי]: בריגנס אויף שבועות, יוו"פיל ז"ז 87 — 89. — נ. פּ[רילוצקי] און ג. ר[ייזען]: פּורימדיקס, יוו"פיל ז"ז 89—90.

וועגן היגיקע ווערטער און אויסדרוק-פאָרמען זע נ. פּרילוצקי: שטעט-לשון, יוו"פיל ז"ז 33—45, 123—140, 333—382.

רעטענישן

ביי פרימיטיווע פעלקער שאַרפט מען די מוחות מיט רעטענישן. מען פּרוווט אַזוי אויס די קלוגשאַפט פון קינדער און דערוואַקסענע.

נאָך אין מיטלעלטער פלעגט מען אין די קלויסטערשע שולן לערנען די קינדער די יסודות פון דער תורה מיט רעטענישן, צונויפגעשטעלט ענלעך ווי אונדזער „אחד מי יודע" פון דער הגדה.

היינט געהערן די רעטענישן בלויז צו דער קינדערוועלט, זיי זיינען אַ באַשטאַנדטייל פון קינדערשפּילן.

דאָס איז קיין חידוש ניט: אַ סך דערשיינונגען פון אַמאָליקן פרימיטיוון מענטשלעכן לעבן פאַרבלייבן ביי די קינדער אין פאָרם פון שפּיל. אַזוי זיינען צ"ב די ציילענישן, וואָס קינדער באַנוצן היינט ביים שפּילן, געווען אַמאָל אַ מיטל אויף אויסצוקלייבן אַ שליח, אַמאָל אויך אויסצוגעפינען אַ שולדיקן.

ש. באַסטאָמסקי: יידישע פאָלקסרעטענישן, צווייטע אויפלאַגע, ווילנע 1923, 33 זייטן. — הערשעלע: פונעם פאָלקסמויל, ביי אונדז יידן, ז"ז 104—108.

דראַמאַטישע שפּילן

איטלעך פאָלק האָט זיינע דראַמאַטישע שפּילן.

ביי אַנדערע פעלקער הייבן זיך אָן מיטן אויסלאָז פונעם אַלטן יאָר די גרויסע „קאַרנאַוואַלן", פאָלקס-שמחות. מען גייט אַרויס אויף דער גאַס און „מען מאַכט זיך משוגע", מען באַגעגנט מיט ווילדער פרייד דאָס נייע יאָר.

אויך מיר פאַרמאָגן אונדזערע דראַמאַטישע שפּילן. דאָס זיינען די פּורים-שפּילן.

פּורים איז אַמאָל געווען אַן אמתער פאָלקס-יומטוב, און אין דעם טאָג האָט דער פּראָסטער פאָלקסמענטש אַריינגעבראַכט מיט זיין פּורים-שפּיל אַ בעזונטן געלעכטער אינעם גרויען לעבן.

די עלטערע צווישן אונדז געדענקען זיי נאָך, אָט די שוסטערס און באַלעגאָלעס, וואָס פלעגן זיך איבערטאָן און שפּילן די גרויסע „יוסף-שפּיל".

אַלץ זיינען זיי דאַן געווען: די כאַפּער, די רעזשיסאָרן, די שפּילער.

און היינט, אין צייטן פון גרויסע טעאַטערס און אָפּערעס, אַז ס'קומט פּורים און אין ווילנע ווערט געשטעלט אַ אַלטע פאַרצייטיקע אחשוורוש-

צי מכירת־יוסף־שפּיל, איז שטענדיק פול ביז איבער די ברעגעס דער זאַל, און אַ העלער געלעכטער באַגלייט די שפּיל ביזן סוף.

חייל אונדזערע פּורים־שפּילן פאַרמאָגן דעם ניסגעקינצלטן הומאָר, וואָס פעלט גענוג אָפט אין אַ היינטיקער קאָמעדיע. זיי האָבן אָפּטמאָל אַזאַ טרעפיקן חוש פאַר דראַמאַטישע עפעקטן, וואָס מאַכט אונדז שטוינען: ווי קומט דאָס צו די שוסטערס און באַלעגאָלעס, וואָס האָבן מיט קונסט קיינמאָל ניט געהאַט צו טון?

פּורים־שפּילן וואַלגערן זיך נאָך איבער שטעט און שטעטלעך; פון אַ סך שפּילן ווייסן מיר היינט בלויז פראַגמענטן, ברעקלעך, אַ סך קענען מיר בלויז פון די נעמען.

מען דאַרף אָפּראַטעווען פון די פּורים־שפּילן וויפיל עס לאָזט זיך. ווו ס'לעבן נאָך אַלטע פּורים־שפּילער, דאַרף מען זיי אויפזוכן און פאַרשרייבן וואָס און וויפיל זיי געדענקען נאָך פון די אַלטע טעקסטן און ניגונים, אויפנעמען ביי זיי וואָס מער פרטים וועגן דער אַמאָליקער טעכניק און קאָסטיומירונג. ניט נאָר פאַר דער וויסנשאַפט טוען מיר מיט דעם אויף אַ גרויסע זאַך, נאָר אויך דער נייער יידישער טעאַטער געפינט דאָ אַ קוואַל פון עכטער פאָלקסטימלעכער קונסט.

נ. פּרילוצקי: פּורים־שפּיל, נ. פּרילוצקיס זאַמלביכער I, ז״ז 88 — 125; II, ז״ז 57—160. — ד״ר י. שיפּער: געשיכטע פון דער יידישער טעאַטער־קונסט און דראַמע, I—III, וואַרשע 1923—1927, 220+270+302 זייטן. — ד״ר י. שאַצקי: די ערשטע געשיכטע פון יידישן טעאַטער, פילי שריפטן פון ייוו״א II, ז״ז 245 — 264. — מ. ווייַנרייך: צו דער געשיכטע פון דער עלטערער אחשורוש־שפּיל, דאַרט ז״ז 425—452. — ש. באַסטאָמסקי: פּורים־שפּילן, ווילנע, 1926, 31 זייטן.

ספרים

אין יעדער אַלטער יידישער שטוב, אויף בוידעמער, אין די קלויזן, ביי מוכרי־ספרים־ניקעס קען מען געפינען יידישע צי העברעישע ספרים מיט מעשיות, שבחים פון רביים, ווייבערשע תחינות, אַלטע טייטש־חומשים אאַז״וו.

די דאָזיקע דרוקזאַכן, ווי קליין און נישטיק זיי זאָלן ניט אויסזען, קענען אָפטמאָל האָבן אַ גרויסן באַטייט. אָפטמאָל שפּיגלט זיך אָפּ אין זיי יידישע פאָלקסשאַפונג. מען דאַרף צונויפנעמען פאַר דעם ייוו״א וואָס עס לאָזט זיך.

יידן אין פרעמדן פאָלקלאָר

זייער טשיקאַווע איז אָפטמאָל פאַר אונדז צו זען, ווי אַזוי יידישע שפּראַך, מנהגים, רעליגיע אאַז״וו האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט אין די מוחות פון די אַרומיקע פעלקער. ווי ווייט מעגלעך דאַרף מען זען צו פאַרצייכענען ערנצטע און חוזקדיקע לידער וועגן יידן, שילדערונגען פון אַ יידישן יומטוב דורך אַ ניט־יידישן

דערציילער, מעשיות און לעגענדעס, אין וועלכע עס באַגעגענען זיך יידישע העלדן אאַז״וו.

נ. ווייניג: דאָס פּוילישע פאָלקסליד Wojna żydowska, פילי שריפטן פון ייוו״א III, ז״ז 411 — 466.

מנהגים

וועגן געוויסע מנהגים, לידער אאַז״וו טרעטן אויף ווי אַן אויסדרוק פון קאָלעקטיווער טעטיקייט רופן מיר דאָס אָן אַ דערשיינונג פון דער סאָציאַלער קולטור. אין פרט פון פאָרשן די סאָציאַלע קולטור פון יידן זיינען זייער וויכטיק די יומטובים; וועגן זיי האָט דער ייוו״א פאַרעפנטלעכט אַ ספּעציעל אַנקעטע־העפט.

יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט, סעריע „אָרגאַניזאַציע פון דער יידישער וויסנשאַפט, נומער 4: עטנאָגראַפישע אַנקעטעס, העפט 1, יומטובים, ווילנע, 1928, 20 זייטן. — נ. ווייניג: המן־פיגור און שמטע־מענטש, אַטער׳ פּנקס I, ז״ז 62—64.

אַהער זיינען אויך שייך משפחה־שמחות (געבוירן, אָפּשערעניש, בר־מצוה, חתונות), מנהגים וואָס זיינען פאַרבונדן מיטן טויט; דאָס לעבן פון געשלאָסענע חברות (חברה־קדישא אאַז״וו); די הנהגה פון רביישע הויפן. אויך די ייִדישע באַגריפן פון פאָלק זיינען וויכטיק.

משה לערער: אַן אַמאָליקע יידישע חתונה אין כעלעם, יד״פיל ז״ז 392 — 394. — ה. חיות: גלייבונגען און מנהגים אין פאַרבינדונג מיטן טויט, פילי שריפטן פון ייוו״א II, ז״ז 281—323. — ש. צ׳נ—סקי: דער טויט אין דעם יידישן פאָלקסגלויבן, פילי שריפטן פון ייוו״א III, ז״ז 89 — 100.

מיר ריידן דאָ דערעיקרשט וועגן דעם אַלטן יידישן לעבנסשטייגער, ווייל ער האָט זיך אָנגעהויבן אין משך פון לאַנגע יאָרהונדערטער און אָנגענומען פעסטע געשטאַלטן, פאַרשטייט זיך. אַז אויך דער נייער שטייגער לעבן דאַרף פאַרפיקסירט ווערן, אויף וויפיל ער האָט אָנגענומען אייגנאַרטיקע פאָרמען.

מ. בראַמב: גאַסן־ און הויף־רעקלאַמע [אין וואַרשע], פילי שריפטן פון ייוו״א III, ז״ז 283—296.

וועגן די אַלע דערשיינונגען פון דער סאָציאַלער קולטור איז בעסער צו געבן ניט קיין איינציקע מיטטיילונגען, נאָר געבונדענע באַשרייבונגען. ווידעראַמאָל: ניט לאָזן זיך אָפּשרעקן פון דעם געדאַנק, אַז מסתמא איז דאָס שוין באַשריבן! דער קלענסטער אונטערשייד קען האָבן אַ ווערט פאַר דער געשיכטע פון דעם מנהג, און אויך די געאָגראַפישע פאַרשפּרייטונג פון אַ מנהג איז זייער נייטיק צו וויסן.

קורצע עטנאָגראַפי־
שע טערמינאָלאָגיע

1. פאָלקס־גלייבונגען

1. מנהגים. דאָס זיינען פירונגען, וואָס האָבן אַ דירעקטע שייכות:
א) צו געוויסע מאָמענטן פונעם מענטשלעכן לעבן, ווי געבוירן, חדר, בר־מצוה,
חתונה, טויט; ב) צו פאַרשיידענע יומטובים; ג) אַהער געהערן אויך די פירונ־
גען פון פאַרשיידענע געשלאָסענע חברות אָדער גרופעס (אַזוי זיינען אונדז
באַקאַנט די מנהגים פון דער חברה־קדישא, פון ישיבה־בחורים א״אַנד).

2. זאַבאָבאָנעס. א) אַזוי רופן מיר אָן דעם גלויבן פונעם פאָלקס־
מענטש אין רוחות, גוטע און שלעכטע טעג, שעהען, מאָמענטן; אין כוח און
איינפלוס פון פאַרשיידענע געגנשטאַנדן אויפן מענטשלעכן לעבן און מזל, ווי
למשל: נאָך צוועלף אַ זייגער ביינאַכט טאָר מען ניט אויסגיסן קיין פאָמייעס;
אויף זיך טאָר מען ניט נייען, ווייל מען וועט זיך פאַרנייען דעם שכל.
ב) בלעריי מיטלען, מיט וועלכע מען פאַרהיט זיך און באַוואָרנט זיך
פאַר אַ מעגלעכן אומגליק, אָדער פאַרקערט מען זוכט אַראָפּצוברענגען פאַר
זיך אַ געווונטשענע דערשיינונג.

די דאָזיקע טוונג רופן מיר: „מאַגישער אַקט".

„אַז מען גיסט יאָ אוים די פאָמייעס, זאָגט מען דריי מאָל: היט זיך!"

„ניט מען אויף זיך, דאַרף מען עפעס קייען"

„אַז מען היל, דער לעקעך אין אָרון זאָל תּמיד זיין, הייבט מען אויף די לאָפּעטע

איינגעהייך".

אייגנטלעך איז יעדע זאַבאָבאָנע פאַרבונדן מיט אַ מאַגישן אַקט. דאָרט
אָבער ווו ער איז נישט פאַראַן, איז עס אַ סימן, אַז מיר האָבן באַקומען די
זאַבאָבאָנע ניט אין איר גאַנצער פאָרם.

3. פאָלקסמעדיצין באַנוצט זיך ניט נאָר מיט נאַטירלעכע הייל־
מיטלען, נאָר אויך מיט מאַגישע. דערפאַר שיידן מיר אונטער:
א) רפואות—אַזוי רופן מיר אָן די אַלע קרייטעכצער, פאַרשיידענע קער־
פעס, ווי אייזן, מעסערס, פליסיקייטן, אויך בעלי־חיים, וואָס ווערן באַנוצט
אַלס היילמיטלען אָן קיין שום מאַגישע אַקטן.

„אַז מ'האָט אַ קאַטער, האַלט מען אונטער דער נאָז אַן אונטערגעריכטער

פעטערער";

„אַז מ'האָט געשוואָלן דאָס פּנים, לייגט מען צו אַ פייערקעפעל";

„אַז מ'האָט רעמאַטיזם, נעמט מען אַריין אין שטוב אַ ים־חזירל".

ב) סגולות זיינען די אַלע מאַגישע אַקטן, וואָס ווערן אויסגעפירט אַלס
היילמיטלען אָדער דאַרפן צוגעבן די היילמיטלען (רפואות) אַ שטאַרקערע קראַפט
און אַ זיכערע ווירקונג.

„אַז איינעם ברעכט דער רוקן, דאַרף מען זיך אויסקלייבן אויפן שוועל און אַ
בכור דאַרף איבערטרעטן";

„קענען געלווכט טוט מען אָן אויף זיך גאָלדענע חפצים";

„אַז מען היל פאַרלירן זומער־שפּרענקעלעך, דאַרף מען זיך אײַנוואַשן דאָס פּנים
מיטן ערשטן און לעצטן שניי".

ג) אָפּשפּרעכעניש. אַ מאַגישער אַקט אין דער פאָרם פון אַ שפּראָך,
וואָס דאַרף ברענגען די היילונג.

קעגן עין־הרע: „שלש נשים עומדות על שן סלע. אחת אומרת חולה ואחת אומרת
אינו חולה אא״ח".

„מיזעלע, מיזעלע, נאַ דיר אַ ביינערנעם [צאָן], גיב מיר אַן אײַזערנעם!"

ד) שמירות ווערן גענוצט אויף אָפּצוהיטן פון זיך וועלכע עס
איז קראַנקייטן, אומגליקן אאַז״וו:

אויף צו שיצן זיך קעגן אַ גוט אויג דאַרף מען טראָגן אַ קמיע.

4. די פאָלקסמעטעאָראָלאָגיע טראַכט אויסצולייגן דעם קו־
מעדיקן וועטער פון פאַרשיידענע דערשיינונגען.

„אַז ס'זעצט אַ בושל פליען, וועט זיין אַ רעגן".

„אַז אַ גאַנדז שטייט אויף איין פוס, וועט זיין אַ פראָסט".

אַזוי ווי די פאָלקסמעטעאָראָלאָגיע באַשעפטיקט זיך מיט טרעפן דאָס
וואָס דאַרף ערשט קומען שפּעטער, איז זי פאַרבונדן אַזויערנאָך אויך מיט אַ
גאַנצער גרופע פאָלקסגלייבונגען, וואָס זייער עצם מהות איז צו געבן צו וויסן
דעם מענטשן וואָס עס וועט פאַסירן מיט אים אין דער נאָענטסטער צוקונפט.
די נייגעריקייט צו וויסן וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען פאַר דעם מענטשן
האָט באַשאַפן פאַרשיידענע גענג געווויר צו ווערן וועגן דעם. די אַלע אופנים
קענען מיר צעטיילן אין פּאַסיווע און אַקטיווע.

פּאַסיווע זיינען אַזעלכע דערשיינונגען, וואָס קומען אַליין פון זיך, און אָן
דער מענטשלעכער מיטווירקונג באַווייזן זיי די צוקונפט. ביי אַקטיווע אָבער ווערן
באַוווּסטזיניק געשאַפן אַזעלכע באַדינגונגען אָדער מאָמענטן, פון וועלכע עס
לאָזט זיך אויסדרינגען דער עתיד. צו פּאַסיווע געהערן:

5. סימנים.

„ס'איז אַ שלעכטער סימן, אַז ס'לויפט דורך אַ שוואַרצע קאַץ";

„אַז מ'שטאַרבט פרייטיק, איז אַ סימן, אַז מ'איז געווען אַ צדיק".

6. חלומות.

„אז ס'חלומט זיך א לעבעדיקער פיש, איז א סימן אויף געלט".

צו אַקטיווע געהערן:

7. טרעפעניש. מען פרווט אַרויסלייענען דאָס מזל, דעם באַשערטן, די יאָרן וכד' פונעם שאָטן, פון שפיגל, פון קאָרטן-לייגן, פון ביכלעך (אַזוי גערופענע „טרעפערס"), פון דער האַנט (חכמת היד), פונעם פנים (חכמת הפרצוף), פון שטערן (מזלות, אַסטראָלאָגיע).

„אז מען גייט הושענא-רבה פון שול, קוקט מען זיך אום. ווער ס'זעט ניט זיין שאָטן, דער וועט אין דעם יאָר שטאַרבן".

„פון די יומכיפור-ליכט לייענט מען, ווער ס'וועט לענגער לעבן".

8. כישוף. אַ באַשיימפערלעכער אַקט, כדי אַרויסצורופן אַ בילד, וואָס זאָל ווייזן די צוקונפט.

אויסטייטשן די דערשיינונגען, אָדער אויך אַרויסרופן זיי זיינען נישט אַלעמאָל מסוגל געוויינטלעכע מענטשן. אין אַ העכערער מאָס קענען דאָס טון **טרעפערס** און **כישוף-מאַכערס**.

II. קינדערשאַפונג

1. ציילעניש, אויסוואַרפעניש.

„איינס, צוויי, דריי, פוער ליבער לוי".

2. קינדער-שפּילן.

אין כאַפּעניש; שלי שלך.

3. קינדער-לידער.

א) מיט ניגונים (אין קאַראַהאָד-שפּילן — ליד פאַרבונדן מיט שפּיל).

ב) קינדער-שפּראַך (רעטשיטאַטיוו).

4. קיטל-לידער.

„משהלע, מיין קינד, ווערן זאָלסטו בלינד, בלינד זאָלסטו ווערן..."

„אַב איז אַ פאָטער..."

5. קינדער-רעטעניש.

„אַ פּרוי דרייט אַריבן דאַך און האַקט פּאַרפּל, וואָס איז דאָס?"

6. חדר-לידער. אייגענע שאַפונגען, וואָס חדר-קינדער זינגען.

7. שפּאַס- און שפּאָט-לידער.

„איציק שפּיציק נאָדל טעפּל..."

III. פאָלקסדערציילונגען

1. וווּנדער-מעשיות רופט מען אָן כלערליי פאַנטאַסטישע מעשיות פון פרינצן, בת-מלכות, פאַרבאַהאַלטענע אוצרות, פון איבערנאַטירלעכע וועלטן און דערשיינונגען, אין וועלכע ס'טרעטן אויף רוחות, לצים, שדים, ריידנדיקע פייגל וכדומה.

אַ גרויסן אוצר וווּנדער-מעשיות אַנטהאַלטן די **רביישע מעשיות**.

2. לעגענדעס. דאָס זיינען מעשיות, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט באַשטימטע ערטער (שטעט), הייליקייטן (שולן, בית-עלמינס), הייליקע מענטשן (אליהו הנביא), היסטאָרישע פערזענלעכקייטן (יונתן פּרעגער, נאַפּאָלעאָן), היסטאָרישע פאַקטן און געשעענישן.

לעגענדעס זיינען פאַראַן **אַלגעמיין פאַרשפּרייטע**, ווי למשל: וועגן אליהו הנביא, ראָטשילד, אָדער **לאָקאַלע**, באַקאַנט נאָר אין געוויסע געגנטן, ווי צ"ב גר-צדק, אָדער נאָר אין איין איינציקן אָרט (צ"ב לעגענדעס וועגן געוויסע שולן).

3. מוסר-מעשיות (מגידות) האָבן אַ בפירושן מוסר-השכל. געוויינטלעך זיינען דאָס מעשיות דערציילט פון מגידים, צ"ב די מעשיות פון דובנער מגיד.

4. פלוידערייען. מעשיות, אין וועלכע ס'ווערן צונויפגעשטעלט נישט-געשטויגענע זאַכן, צ"ב: „אין תמוז אין די גרויסע פרעסט זיינען מיר געזעסן אין סוכה..."

5. גוזמאות. איבערטרייבונגען פון פּאַסירונגען און געשעענישן. צ"ב: איינער זאָגט, אַז ער האָט געזען אַ פליג אויפן שפּיץ טורעם, זאָגט דער צווייטער, אַז ער האָט געזען ווי די פליג האָט געגענעצט. אַהער געהערן די מעשיות פון די שטאָט-ליגנערס א"א.

6. אַנעקדאָטן רופט מען אָן קליינע הומאָריסטישע שפּאַס-דערציילונגען.

אַ באַזונדער פּרט פאַרנעמען:

א) די אַנעקדאָטן פון **הערשל אָסטראָפּאָליער**,

ב) **מאָטקע חבד**,

ג) **פראָים גריידינגער**,

ד) די אומצאָליקע אַנעקדאָטן פון **כעלעמער נאַראָנים**.

7. וויצן. דאָס זיינען קורצע, שאַרפע אַנעקדאָטן, געוויינטלעך אין אַ דיאַלאָגישער פאָרם.

8. פסוקים פון תנ"ך, וואָס ווערן הומאָריסטיש אויסגעטייטשט, ווי ס'איז למשל דער שטייגער פון טייל שלום-עליכמס העלדן.

9. קינדער-מעשיות, וואָס מען דערציילט די קינדער און וואָס

קינדער דערציילן זיך. (דאָ קענען אַרייַנגיין אויך די אַלע אויסגערעכנטע קאַטעגאָריעס מעשיות.)

IV. לידער[1]

1. רעליגיעזע לידער, וואָס זייער אינהאַלט איז גאָט, דאַווענען און מעשים-טובים. אַהער געהערן צ״ב: תחינות, גאָט פון אַברהם.

2. מוסר-השכל-לידער.

3. יומטובדיקע לידער זיינען פאַראַן ערנצטע און פריילעכע. זיי זיינען פאַרבונדן מיט פורים, שמחת-תורה אאַז״וו.

4. באַלאַדעס זיינען לידער מיט אַן עפּישן כאַראַקטער, וואָס דערציילן פון אַ געשעעניש.

5. היסטאָרישע לידער. אַהער געהערן: פּאָגראָם-לידער, מלחמה-לידער, רעוואָלוציאָנערע לידער, בכלל אַלע לידער, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט א געוויסן כלל-געשעעניש אין אַ געוויסער צייט.

6. שטייגער-לידער שטאַמען פון קלאַסן אָדער גרופּעס אין אַ געזעלשאַפט און באַזינגען זייער לעבנס-שטייגער, פרייד און לייד. צו דער גרופּע קען מען צורעכענען: אַרבעטער-לידער, אַרבעטס-לידער, סאָלדאַטן-לידער, באַלעגאָלע-לידער, לידער פון דער אונטערוועלט א״אַנד.

7. לידער פון פאַמיליע-לעבן, ווי: חתן-כלה-לידער, חתונה-לידער, וויגלידער.

8. ליבע-לידער.

9. לידער פון פאַרשיידענעם אינהאַלט.

אַ באַזונדערע קאַטעגאָריע זיינען

10. בדחנים-לידער.

V. שפּריכווערטער און ווערטלעך

1. שפּריכוואָרט. דאָס אייגנטלעכע שפּריכוואָרט איז אַ פאָלקסטימלעכע מיינונג, אַרויסגעזאָגט אין אַ געשלאָסענעם זאַץ.

„בעסער אַ ביטערס פנים איידער אַ בייז האַרץ“.

„ניט מיט שעלטן, ניט מיט לאַכן קען מען די וועלט איבערמאַכן“.

---

1 די סאָרטירונג פון לידער איז געשטיצט אויף דער צעטיילונג פון נ. פּרילוצקיס און י. ל. כהנס פאָלקסלידער-זאַמלונגען.

2. גלייכוואָרט (אָדער גלייך וואָרט, גלייכווערטל) איז אַ מין שפּריכוואָרט מיט אַ מער הומאָריסטישן אינהאַלט.

„משכון בבית שלום בקעשענע“.

„יתום נאָ קברות, אַ דאָמע צרות“.

3. ווערטל איז אַן אַפאָריזם, אַ שפּרוך, וואָס זיין אָפּשטאַם פון אַ מקור לאָזט זיך באַווייזן, אָדער ביים אַרויסזאָגן ווערט דערמאָנט זיין אָפּשטאַם. אַהער באַלאַנגען אַלע ווערטלעך פון רביים, צדיקים אאַז״וו.

„קדושה קומט ניט בירושה“ (דער „החוזה“).

„אַ בטלן פאַר זיך, אַ חכם פאַר יענעם“ (דער „ראַדאָשיצער“).

„אָפּגעשריבנס איז האַלב געצאָלט“ (דער „פּשיסכער“).

4. רעדנסאַרט איז אַ שפּריכווערטערלעכע פאָרם, וואָס איז געבויט אויף אַ פאַרגלייכעניש אָדער אויף אַ געוויסן קאָנקרעטן ביישפּיל, און איר אינהאַלט ווייזט אַרויס אַ געוויסן שפּראַכלעכן אָדער קולטורגעשיכטלעכן ווערט.

דער הויפּט-סימן פון אַ רעדנסאַרט איז, וואָס זי איז ניט זעלבשטענדיק ווי אַ שפּריכוואָרט, נאָר צונויפגעבונדן מיט אַ זאַץ.

„[ער כאַפּט] די פיס פאַר די נעץ“.

„[ער שרייבט] נאָך פיס דעם גרייקן“.

אָפטמאָל איז דער פאַרגלייך אַ וויציקער:

ער שיינט ווי די לבנה אין קרימען.

ער לויפט ווי אַ מויז איבערן צימבל.

אַהער באַלאַנגען אויך אַזעלכע אויסדרוקן ווי:

„מעשה-סדום“.

„פּלטער תורה“.

5. זאָגוואָרט זעט אויס ווי דער אויספיר פון אַ מעשהלע אָדער אַנעקדאָט:

„דער שמש קלאַפּט אין שול אַריין, און אַליין ליגט ער זיך שלאָפן“.

„חזק איז אַמאָל געפאַלן, האָט ער ניט געוואָלט מער גיין“.

6. צושפּראָך רופט זיך אַן אויסדרוק, וואָס ווערט צוגעגעבן ביי געוויסע פאַלן, צי צוליב ריין-רעליגיעזע טעמים, צי כדי אָפּצוּווערן אַ שלעכטע ווירקונג.

„פּירבעשעט“ [„אם ירצה השם“]. „ניטאָגעדאַכט, ניט פאַר קיין ייִדן געדאַכט“.

„אל תפתח פה לשטן“. „בלי נדר“.

7. שפּעט-לשון ווערן אָנגערופן די ווערטער, וואָס דאָס פאָלק מאַכט איבער צוליב אָפּלאַכן:

---

2 פּרידסגעריקעס אָפּגעטיילט.

„גבלט־שמעלס“. „ליבע־שטיבע“.
„גענײדעם“ [=אײדעם].
„דימשון“. „שלעפורע“. „לערערוסקע“.

8. ברכות. 9. קללות. 10. שבועות. 11. ווינטשעניש.

אַזוי דאַרף מען זאַמלען

1. יעדער זאַמלער דאַרף מיט זיך טראָגן אַ בלאָקנאָט און אַ בלײַפעדער, ... נישט נאָר דאַן ווען ער גײט זאַמלען, נאָר שטענדיק; גראָד אויף דער ..., צי אין שטוב ווו ער איז צופעליק אַרײַן, קען ער עפּעס דערהערן וואָס ... קען האָבן אַ ווערט.

בעסער איז זיך ניט צו פאַרלאָזן אויפן זכרון און אויפן אָרט פאַרשרײַבן. ... דאָרט ווו מען קען ניט אַלץ פאַרשרײַבן וואָס יענער דערציילט, דאַרף מען ... ... כן וואָס מער נאָטיצן פון: כאַראַקטעריסטישע ווערטער, ווענדונגען, אאַז״וו. ... מענדיק אַהײם דאַרף מען באַלד פאַרצײכענען די מעשה.

בײַם פאַרשרײַבן וואָסערע ניט איז מאַטעריאַלן דאַרף מען זין האַלטן אונדזערע כּללים פאַר זאַמלער, וואָס ווערן געבראַכט צום סוף.

2. געוויינטלעך אַז מען בעט אײנעם ער זאָל עפּעס דערציילן באַקומט ... ... ען אַן ענטפער: איך ווײס נישט וואָס צו דערציילן. אַמאָל קען ער זיך גראָד ... ... אַקע גאָרניט דערמאָנען, דאַרף מען שטענדיק זען דורך פּאָרזיכטיקע פראַגעס ... ... עלפן דעם דערציילער זיך צו דערמאָנען: צי ווייסט איר ניט עפּעס פון אַזאַ ... ... נהג, אָדער האָט איר ניט געהערט פון אַן ענלעכן אאַז״וו.

אַזעלכע אָריענטיר־פראַגעס ווערן שטענדיק אָנגעגעבן אין די אַנקעטעס. די אַנקעטע איז בעסער ניט צו ווײַזן דעם, פון וועלכן מען וויל עפּעס ... דרויסבאַקומען.

דערציילנדיק און פונאַנדערשמועסנדיק זיך דערמאָנט זיך יענער אין זאַכן, ... וואָס האָבן אפשר צו דער פראַגע ניט קײן שײַכות, דאַרף מען אָבער די גע־ ... ... עגנהײט ניט דורכלאָזן און דאָס אויך פאַרשרײַבן.

גאָרניט דורכלאָזן וואָס עס קען האָבן אַ ווערט!

3. יעדערער קען דאָ צולײגן אַ האַנט; ווער ס׳האָט נאָר אַ ביסל השק ... און פאַרשטאַנד פאַר דער זאַך קען דאָ ברענגען אַ גרויסן נוצן דער יידישער ... וויסנשאַפט.

בפרט קענען דאָ אַ סך אויפטון:

a) די וואָס שטייען נאָענט צו פאָלקסמענטשן, האָבן זייער צוטרוי, זײַנען ... גוט באַקאַנט מיט זייער לעבן;

b) לערער, וואָס קענען אין דער אַרבעט אַרײַנציען די שול־קינדער, ... זייערע עלטערן און באַקאַנטע.

c) קולטור־אָרגאַניזאַציעס, יוגנטאָרגאַניזאַציעס, קלובן א״דגל.

4. די אַרבעט ווערט אינטענסיווער און פאַרצווײַגט זיך, אויב זי ווערט געפירט אין אַ זאַמלער־קרײַז (ער מוז ניט דווקא זײַן אַ גרויסער). אַ בשותּפותדיקע אַרבעט פאַרשטאַרקט דעם אימפּעט.

5. אַ זאַמלער דאַרף זען צוציען אַלץ נײַע מענטשן צו דער זאַמל־אַרבעט, ניט נאָר אין שטאָט גופא, נאָר אויך אין די אַרומיקע שטעטלעך. אומעטום און בײַ יעדער געלעגנהייט דאַרף ער אויפקלערן, ווי נייטיק עס איז אויפצוהיטן אונדזער פאָלקסשאַפונג.

6. כּדי צו פּאָפּולאַריזירן דעם געדאַנק, קען מען אויסנוצן די אָרטיקע דראַמאַטישע קרײַזן, כאָרן, דעקלאַמאַטאָרן און אײַנאָרדענען אָוונטן פון יידישער פאָלקסמוזיק, פאָלקסטענץ, אָוונטן פון יידישע לידער, מעשיות אאַז״וו.

כּללים פאַר זאַמלער

1. איר זאָלט קײנמאָל ניט מײנען, אַז איר פאַרשפּאָרט צו פאַרשרײַבן עפּעס, ווײַל „ס׳איז שוין געוויס פאַראַן“. האָט אין זינען: בעסער צו פיל אײדער צו ווינציק. ס׳קאָן זײַן, אַז די זאַך איז שוין טאַקע פאַרצײכנט, נאָר אַ ביסל אין אַן אַנדער נוסח; און חוץ דעם איז פאַר דער וויסנשאַפט וויכטיק פעסטצושטעלן, ווי ווײַט עס גרייכט דער שטח ווו אַן עטנאָגראַפישע דערשײַנונג איז פאַרשפּרייט.

2. מיטטיילן דאַרף מען קודם־כּל דאָס, אין וואָס מען איז אינגאַנצן זיכער. אויב ס׳איז בײַ אײַך גופא אַ ספק, גיט צו: „דוכט זיך“, „לײַט זאָגן“, „דער און דער זאָגט“. אויב איר ענטפערט אויף אַן אַנקעטע, לאָזט דורך אַלע פראַגעס וועגן וועלכע איר ווייסט גאָרניט.

3. דעם מאַטעריאַל שיקט בעסער צו ביסלעכווײַז. אויב ס׳איז אײַך עפּעס ניט קלאָר, פרעגט זיך אָן.

4. פאַרשרײַבן דאַרף מען ווי ווײַט מעגלעך לויט דער אָרטיקער אויסשפּראַך, ניט „ליטעראַריש“, עס מעג אפילו זײַן ניט גראַמאַטיקאַליש. אויך ווערטער פון העברעיִשן אָפּשטאַם דאַרפן געשריבן ווערן לויט דער אויסשפּראַך („מירצעשעם“, „שימשן אַגיבער“).

5. פאַרלאָזט זיך ניט צו שטאַרק אויף אײַער זכרון. פאַרצײכנט באַלד, אויב איר הערט עפּעס אינטערעסאַנטס.

a) אײדער איר הייבט אָן עפּעס צו פאַרשרײַבן, פרעגט יענעם, פון וועמען איר פאַרשרײַבט, צי האָט ער ניט געלייענט אין אַ געדרוקט ביכל דאָס, וואָס ער וויל דערציילן אָדער זינגען.

b) מען טאָר בשום אופן ניט אונטערזאָגן און פאַרריכטן דעם דערציילער אָדער זינגער.

6. ניט-אָנשטענדיקע, גראָבע זאַכן דאַרפֿן אויך פֿאַרשריבן ווערן. די עטנאָגראַפֿיע קומט ניט מיט קיין עסטעטישער מאָס און פֿאַרצייכנט אַלצדינג וואָס עס איז דאָ אין פֿאָלקסלעבן.

7. פֿאַרשרייבט וואָס פּינקטלעכער אַלץ וואָס דער דערציילער זאָגט, מעגן עס זיין אומזיסטע ווערטער (ווי למשל, „נו,... אַן ערך,... ווי זאָגט מען דאָס,...") אָדער איבער-עחזורטע פֿראַזעס. וואַרפֿט גאָרניט אַרויס, גיט גאָרניט צו. מען דאַרף ניט וועלן מאַכן „שענער"; מען דאַרף געטריי איבערגעבן אַלע ווענדונגען און ווערטלעך אַזוי ווי מען האָט געהערט.

8. אויב איר ברענגט פֿאָלקסווערטער, וואָס זיינען באַקאַנט נאָר אין אייער געגנט, אָדער אין דער ליטעראַטור ווערן זיי באַנוצט מיט אַן אַנדער פּשט, גיט אונטער דעם צו די דערקלערונג.

9. די עטנאָגראַפֿישע קאָמיסיע דאַרף איבערקוקן אַ סך מאַטעריאַל, און איר מוזט זען ווי ווייט מעגלעך איינצושפּאָרן איר איבעריקע אַרבעט. זייט זיך דעריבער נוהג אַזוי:

א) יעטווידער דערשיינונג (ליד, גלייבונג, מעשה אאַז"וו) פֿאַרשרייבט אויף אַ באַזונדער בלאַט פּאַפּיר; ביי קליינע פֿאַרשרייבונגען ניצט קוויטלעך 9×11 סאַנטימעטער (אַ פֿערטל פֿון אַ שרייבהעפֿט-בלעטל), ביי גרעסערע — טאָפּעלע אָדער פֿירפֿאַכיקע קוויטלעך.

ב) ווען איר הייבט אָן שרייבן, טרעט אָפּ פֿון אויבן אויף אַ פֿינגער די ברייט און לאָזט אַ פֿרייען ברעג; דערנאָך שרייבט אָן אויבן די שטאָט, דעם קרייז (פּאָוויאַט) און די פּראָווינץ ווו איר האָט דאָס פֿאַרשריבן.

ג) אויב עס האַנדלט זיך וועגן קליינע זאַכן (למשל שפּריכווערטער), וועלכע איר ווילט ניט שרייבן אויף באַזונדערע קוויטלעך, **לאָזט אומבאַדינגט** צווישן איין זאַך און דער צווייטער אַ פֿרייען אָרט פֿון צוויי פֿינגער די ברייט.

ד) אויב דער מאַטעריאַל איז געהערט פֿון אַ צווייטן, שרייבט צו אונטן פֿון וועמען (זיין נאָמען, פֿאַמיליע, עלטער און באַשעפֿטיקונג). אויב יענער איז פֿון אַן אַנדער שטאָט, דאַרף מען פֿאַרשרייבן די שטאָט פֿון וואַנען ער איז. אויב יענער האָט דאָס געהערט פֿון נאָך אַן אַנדערן דאַרף מען פֿאַרשרייבן אויך יענעמס נאָמען אאַז"וו, ווי אויך די צייט ווען ער האָט עס געהערט. גאָר אונטן שרייבט אָן די דאַטע און אייער נאָמען.

ה) שרייבט אומבאַדינגט נאָר אויף איין זייט פּאַפּיר, מיט טינט.

10. דער אַדרעס פֿאַר אַלע שיקונגען צו דער עטנאָגראַפֿישער קאָמיסיע איז:

T-wo Przyjaciół Żydowskiego Instytutu Naukowego, W. Pohulanka 18, Wilno.